

Publiceringsår 2016

Lärarstöd och arbetsformer i gymnasieskolans yrkesprogram

Resultat efter Skolinspektionens oanmälda besök på 47
gymnasieskolor den 15 mars 2016

Oanmäld kvalitetsgranskning 2016

Diarienummer: 40-2015:5842

Foto: Thomas Henriksson

Innehållsförteckning

Förord	4
Sammanfattning.....	5
1 Inledning	7
2 Arbetsformer och lärarstöd	8
Helklassundervisning och individuellt arbete är vanligast	8
Lärarstödet är lägst vid individuellt arbete	9
Elever på vård- och omsorgsprogrammet samt el- och energiprogrammet får en lägre grad av lärarstöd	10
3 Individuellt arbete får inte betyda att eleverna lämnas utan lärarstöd	12
Individuellt arbete är den arbetsform där lärarstödet oftast brister.	13
Lågt lärarstöd speglar inte bara brister i den enskilda lärarens insatser, utan också bristande insatser från rektor och huvudman. Det handlar om skolans samlade arbete.	15
Huvudmän och rektorer måste följa upp, analysera och åtgärda bristande lärarstöd.	18
Avslutande diskussion.....	20
4 Problembild, urval och frågeställningar	21
Urval	21
Frågeställningar	22
5 Metod och genomförande.....	22
Översikt över insamlad data i den oanmälda kvalitetsgranskningen	23
Referenser.....	24
Bilagor.....	25

Förord

Skolinspektionen har i uppdrag att granska all skolverksamhet i landet. Syftet med oanmäld kvalitetsgranskning, som denna rapport är ett exempel på, är att snabbt ge en översiktlig bild av ett tydligt avgränsat granskningsområde. Förutom att ge en översiktlig bild kan resultatet också utgöra underlag för en mer fördjupad typ av kvalitetsgranskning. I en oanmäld kvalitetsgranskning fattar Skolinspektionen inga gransknings- eller tillsynsbeslut för de verksamheter som besöks.

I denna rapport redovisas resultatet av Skolinspektionens oanmälda kvalitetsgranskning av arbetsformer och lärarstöd i gymnasieskolans yrkesprogram. Oanmälda besök den 15 mars 2016 på fem olika yrkesprogram i sammanlagt 47 gymnasieskolor i hela landet utgör underlaget för rapporten.

Rapporten redovisar övergripande slutsatser samt resultat fördelat per arbetsform och gymnasieprogram. Rapportens iakttagelser och slutsatser är en ögonblicksbild, och gäller endast verksamheten den 15 mars 2016 vid de 47 skolor som Skolinspektionen besökte. Vilka skolor som granskats framgår i bilaga.

Projektledare för den oanmälda kvalitetsgranskningen har varit Ylva Johnsson. I projektledningen har även ingått utredare Johan Juffermans.

Helén Ängmo
Generaldirektör

Tommy Lagergren
Avdelningschef

Sammanfattning

Skolinspektionens samlade erfarenhet i både kvalitetsgranskning och tillsyn visar att det förekommer brister i lärarstöd i undervisningen som särskilt kan drabba elever på yrkesprogram. I förlängningen innebär bristande lärarstöd att elevernas möjligheter att tillgodogöra sig utbildningen och nå kunskapskraven försämras. Ungefär 30 procent av eleverna på yrkesprogrammen tar till exempel inte gymnasieexamen inom den förväntade studietiden, tre år.

Mot denna bakgrund genomförde Skolinspektionen den 15 mars 2016 oanmälda besök i 47 gymnasieskolor. På varje skola följde inspektören elever på något av följande fem yrkesprogram: barn- och fritidsprogrammet, bygg- och anläggningsprogrammet, el- och energiprogrammet, fordons- och transportprogrammet samt vård- och omsorgsprogrammet. Sammanlagt observerades 205 timmar undervisning.

Skolinspektionens oanmälda kvalitetsgranskning ger en ögonblicksbild av hur undervisningen på yrkesprogrammen såg ut en vanlig dag på ett stort antal skolor. Utöver en kartläggning av förekomsten av de tre arbetsformerna helklassundervisning, grupparbete och individuellt arbete, bedömde Skolinspektionen hur mycket lärarstöd eleverna fick i respektive arbetsform.

Huvudresultatet kan sammanfattas i fyra punkter:

- Helklassundervisning och individuellt arbete var de två vanligaste arbetsformerna.**
Helklassundervisning förekom vid 45 procent av den totala observerade undervisningstiden, individuellt arbete vid 39 procent och grupparbete vid 16 procent av undervisningstiden. Denna fördelning motsvarar den fördelning mellan arbetsformer som identifierats i både Skolinspektionens tidigare granskningar och i tidigare forskning.¹
- Majoriteten av eleverna får ett aktivt lärarstöd. Men i mer än en fjärdedel av den totala observerade undervisningen finns problem.**
Det bristande lärarstödet tar sig till exempel uttryck i att eleverna inte förstår vad det är de ska göra, hur de kan få hjälp eller hur de kommer att bli bedömda. Det förekommer också att elever kan komma och gå utan att det är motiverat och utan att läraren reagerar.
- Graden av lärarstöd var som lägst då eleverna hade individuellt arbete.**
I nästan 40 procent av de observerade förekomsterna av individuellt arbete fick eleverna lärarstöd endast i ganska eller mycket låg grad. Det förekom till exempel att elever i långa stunder sysselsatte sig med icke-undervisningsrelaterad användning av mobiler eller datorer, utan att detta uppmärksammades av läraren. Det var också vanligt med störningar på grund av sena ankomster samt att elever kom och gick utan att läraren reagerade, trots att den aktuella uppgiften skulle lösas på plats i klassrummet. Många elever uppgav senare vid intervju att de vid det individuella arbetet inte förstod syftet med arbetsuppgiften eller vad de skulle göra.
- Undervisningen på vård- och omsorgsprogrammet samt el- och energiprogrammet utmärkte sig negativt genom en låg grad av lärarstöd.**
För elever på vård- och omsorgsprogrammet var graden av lärarstöd låg i alla tre arbetsformer som förekom i undervisningen. För eleverna på el- och energiprogrammet var det individuellt

---

¹ Skolinspektionen (2013a). *Lärarstöd och arbetsformer i fristående gymnasieskolor: sammanställning av resultat efter flygande inspektion*. Dnr 40-2013:180. Även Granström 2003, s. 224, 229 och 235; Granström och Einarsson 1995, s. 9–13.

arbete som utmärkte sig negativt. Av alla fem granskade yrkesprogram var det eleverna på el- och energiprogrammet som bedömdes få lägst grad av lärarstöd vid individuellt arbete.

Utifrån den oanmälda kvalitetsgranskningens resultat drar Skolinspektionen följande slutsatser:

- Risken för att eleverna får sämre lärarstöd är högre vid individuellt arbete än vid helklassundervisning och grupparbete.**

Det beror sannolikt på att en framgångsrik tillämpning av arbetsformen individuellt arbete ställer höga krav på hur skolan utformar undervisningen och lärarstödet till eleverna. Även om tanken är att de ska arbeta självständigt, behöver alla elever bland annat veta syftet med uppgiften och vad det är de ska göra. Eleverna behöver även känna till hur de kan få hjälp om de kör fast, hur de kan utmana sig om de snabbt blir klara samt hur läraren sedan kommer att bedöma deras arbete. Skolinspektionens erfarenhet i både kvalitetsgranskning och i tillsynen av gymnasieskolans yrkesprogram är att bristande lärarstöd ofta innebär att sådan tydlighet och struktur saknas.
- Lektioner med lågt lärarstöd präglas av likartade brister, oavsett arbetsform.**

Det låga lärarstödet kan dock bara delvis förklaras av att enskilda lärare ibland brister i lektionsplanering och pedagogiskt ledarskap i klassrummet. Bristerna speglar troligtvis mer övergripande svagheter i skolans verksamhet. Systematiska rutiner för att undervisningens kvalitet och elevernas närvaro följs upp och analyseras är till exempel huvudmannens och rektorns ansvar. Det är också huvudmannen och rektorn som har det övergripande ansvaret för studiero och skolans ordningsregler.
- Huvudmän och rektorer måste kontinuerligt följa upp lärarstödet och agera med fler metoder när det inte fungerar.**

De fall av bristande lärarstöd som Skolinspektionen observerade orsakas inte i första hand av att ansvariga rektorer beskriver att de saknar kunskap om hur det ser ut i skolans undervisning. Många intervjuade rektorer förvånas till exempel inte av de fall av lågt lärarstöd som inspektörerna beskriver. Flera rektorer uppgav att de erbjuder handledning eller kompetensutveckling till lärare där de har kännedom om att lärarstödet ibland är lågt. Det finns också rektorer som i första hand skuldbelägger eleverna, till exempel genom att konstatera att gymnasieskolan är frivillig. Rektorer, och i förlängningen huvudmän, måste dock ha bättre system för att inhämta kunskap om hur undervisningen genomförs i klassrummen. Huvudmän och rektorer måste därefter systematisera denna kunskap och omsätta den i lämpliga åtgärder som också följs upp och utvärderas. Skolinspektionen rekommenderar i detta att huvudmän möjliggör för rektorer att använda sig av ett brett spektrum möjliga åtgärder, till exempel kollegial samverkan, specialpedagogiska insatser samt kompetensutveckling och handledning för enskilda lärare. Bilaga 1 och 2 i denna granskning är avsedda som stöd för huvudmän och rektorer i ett uppföljnings- och utvärderingsarbete.

1 Inledning

Det har skett en förändring av arbetsformerna inom den svenska skolan under de senaste decennierna. Forskning visar att individuellt arbete får ett allt större utrymme i undervisningen, medan helklassundervisning och grupparbete fått mindre utrymme.² Denna förändring har Skolinspektionen också noterat inom ramen för sin verksamhet.

Det finns inga entydiga svar på vilken arbetsform som bäst gynnar elevernas kunskapsmässiga och sociala utveckling. I stället beror detta på hur arbetsformerna tillämpas av läraren. En central framgångsfaktor är att läraren aktivt leder undervisningen och stödjer eleverna. Många studier pekar dock på att den tid som eleverna erbjuds aktivt lärarstöd för sin kunskapsutveckling – enskilt eller i helklass – har minskat över tid.³

Skolinspektionen har i sin tillsyn och kvalitetsgranskning konstaterat att det finns särskilda bristområden när det gäller lärarstöd i gymnasieskolans yrkesprogram. Myndighetens kvalitetsgranskning år 2014 av undervisningen på yrkesprogrammen visade till exempel att lärarna ofta har låga förväntningar på yrkesprogrammets elever, särskilt i de gymnasiegemensamma ämnena.⁴ Lärare på yrkesprogrammen ger inte heller alltid kontinuerlig återkoppling till eleverna, och eleverna kan därmed inte alltid sätta sin kunskapsutveckling i relation till skolans kunskapskrav.

Liknande utvecklingsområden noterades i Skolinspektionens granskning år 2015 av gymnasieskolors arbete med att förebygga studieavbrott för elever på yrkesprogrammen.⁵ En majoritet av de 126 intervjuade eleverna uppgav då att skolan inte alltid lyssnar på vad de behöver i undervisningssituationen. Gemensamma drag i elevernas egna berättelser var att de bland annat efterlyser en förtroendefull och god relation med lärare, struktur under lektioner, tydlig kommunikation och att det finns en förutsägbarhet i undervisningen av vilka moment som ingår. De 126 intervjuade eleverna uppfattar sammantaget dessa inslag som framgångsfaktorer för att de ska nå målen med utbildningen.

De problemområden som identifieras i Skolinspektionens kvalitetsgranskningar återfinns även i Skolinspektionens tillsynsverksamhet.⁶ År 2015 fick till exempel 34 procent av de inspekterade gymnasieskolorna kritik inom arbetsområdet undervisning och lärande. De vanligaste bristerna var då att undervisningen inte innebär ett aktivt lärarstöd för eleverna, samt att undervisningen inte tar hänsyn till elevernas behov, förutsättningar och erfarenheter. Av de 22 skolor som fick föreläggande eller föreläggande vid vite angående brister i lärarstödet var alla utom tre gymnasieskolor med yrkesprogram. Merparten av dessa var dessutom gymnasieskolor med enbart yrkesprogram.

Ovanstående iakttagelser ligger till grund för denna oanmälda kvalitetsgranskning av gymnasieskolans fem största yrkesprogram. Syftet har varit att kartlägga de tre arbetsformerna helklassundervisning, grupparbete och individuellt arbete samt vilket stöd lärarna ger eleverna i de tre arbetsformerna.

Skolorna som besöktes i den oanmälda kvalitetsgranskningen valdes slumpvis utifrån om de erbjuder något av de fem yrkesprogrammen.⁷ Granskningsfrågan var av sådan karaktär att oanmälda besök

² Hensvold 2006, s. 45–47 och 56; Granström 2003, s. 224, 229 och 235; Granström och Einarsson 1995, s. 9–13.

³ Hensvold 2006, s. 45–47 och 56; Granström 2003, s. 224, 229 och 235; Granström och Einarsson 1995, s. 9–13; Skolverket 2004, s. 81–84 och 120; Skolverket 2009, s. 211–212.

⁴ Skolinspektionen (2014:05). *Undervisning på yrkesprogram*.

⁵ Skolinspektionen (2015:04). *Gymnasieskolors arbete med att förebygga studieavbrott*.

⁶ Skolinspektionen. Statistik prioriterade skolor i regelbunden tillsyn år 2015. Redovisning av brister per arbetsområde och kritisk faktor.

⁷ De fem gymnasieprogram som ingick i granskningen är barn- och fritidsprogrammet (BF), bygg- och anläggningsprogrammet (BA), el- och energiprogrammet (EE), fordons- och transportprogrammet (FT) samt vård- och omsorgsprogrammet (VO).

bedömdes vara en lämplig metod. Information om inspektionen skickades därmed inte till huvudmän och rektorer förrän samma dag som skolbesöket ägde rum.

Vid varje lektion noterade inspektörerna information om lektionsinnehållet. Inspektörerna noterade också hur många minuter som följande arbetsformer förekom: helklassundervisning, grupparbete och individuellt arbete. De tre arbetsformerna definierades i förväg, och angavs i inspektörernas underlag för lektionsobservationer (se bilaga 2).

Inspektörerna gjorde därefter en bedömning av om eleverna fick ett aktivt lärarstöd i sin kunskapsutveckling (för exempel på högt eller lågt lärarstöd, se bilaga 2). Avslutningsvis intervjuade inspektörerna ett urval elever som deltagit i den undervisning som inspektörerna observerat. Inspektörerna genomförde också en telefonintervju med skolans rektor.

Det bör understrykas att Skolinspektionens oanmälda besök ger en ögonblicksbild av verksamheten på de skolor och yrkesprogram som ingår i den oanmälda kvalitetsgranskningen. Resultaten kan vara indikation på större sakförhållanden, men några nationella slutsatser avseende fördelningen mellan de tre arbetsformerna eller grad av lärarstöd går inte att dra.

2 Arbetsformer och lärarstöd

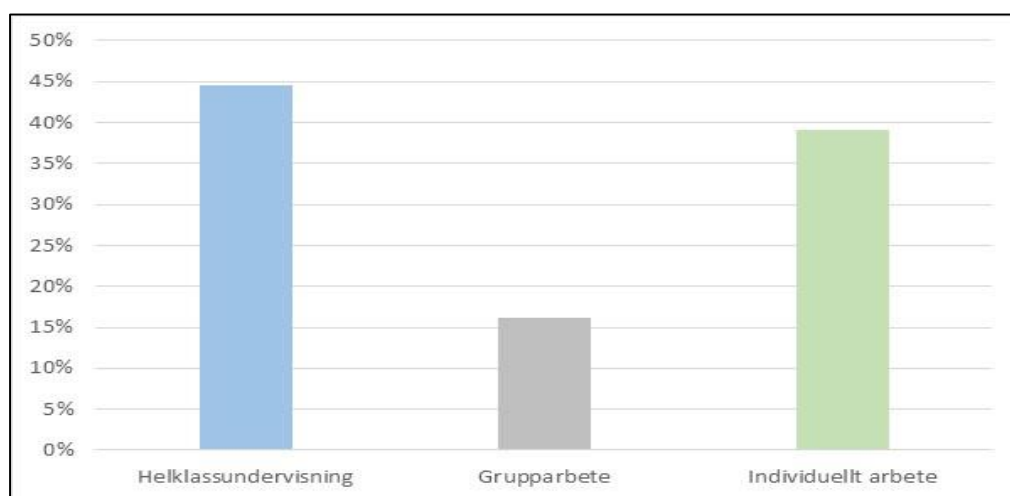
Vid den oanmälda kvalitetsgranskningen besökte inspektörerna 159 lektioner på 47 skolor. Sammanlagt observerades 205 timmar undervisning vid fem yrkesprogram: barn- och fritidsprogrammet, bygg- och anläggningsprogrammet, el- och energiprogrammet, fordons- och transportprogrammet samt vård- och omsorgsprogrammet. Under besöken följde inspektörer under en hel skoldag elever på ett av de fem utvalda programmen.

Mer information om den oanmälda kvalitetsgranskningens genomförande redovisas under avsnitt 4 i denna rapport samt i bilagorna.

Helklassundervisning och individuellt arbete är vanligast

Helklassundervisning var vanligast och utgjorde 45 procent av den sammanlagda observerade undervisningstiden. Individuellt arbete utgjorde 39 procent och grupparbete 16 procent.

Diagram 1. Fördelning av observerad tid per arbetsform den 15 mars 2016

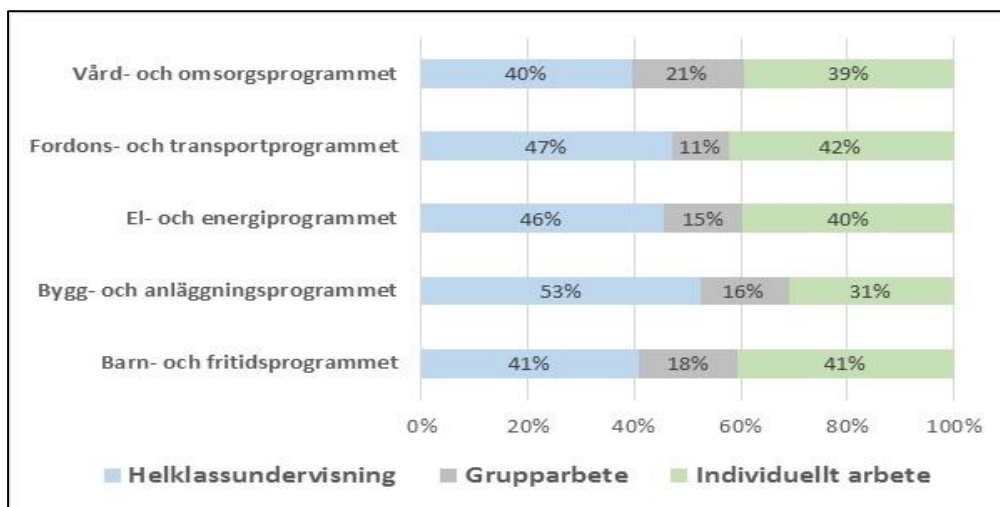
Läsåret 2014/15 var enligt Skolverkets nationella statistik SIRIS elevantalet per program enligt följande: EE 14 476 elever, BA 13 299 elever, FT 10 855 elever, VO 9 164 elever samt BF 8 589 elever.

Resultatet den 15 mars 2016 motsvarar den fördelning mellan arbetsformer som identifierats i både Skolinspektionens tidigare oanmälda granskning och i tidigare forskning.⁸

Fördelningen av arbetsformer per yrkesprogram speglar i stort den totala fördelningen av arbetsformer. Fordons- och transportprogrammet samt bygg- och anläggningsprogrammet hade visserligen en något högre andel helklassundervisning än de andra tre programmen. Detta kan dock bero på att undervisningen den aktuella dagen på dessa två yrkesprogram omfattade mer gymnasiegemensamma och programgemensamma ämnen än vad som var fallet på övriga tre yrkesprogram.

Diagram 2. Andel av total undervisningstid som de olika arbetsformerna förekom, redovisat per gymnasieprogram. För antal observerade timmar per program, se tabell X.

Oavsett yrkesprogram är helklassundervisning den vanligaste arbetsformen, tätt följt av individuellt arbete. Grupparbete är minst vanligt.

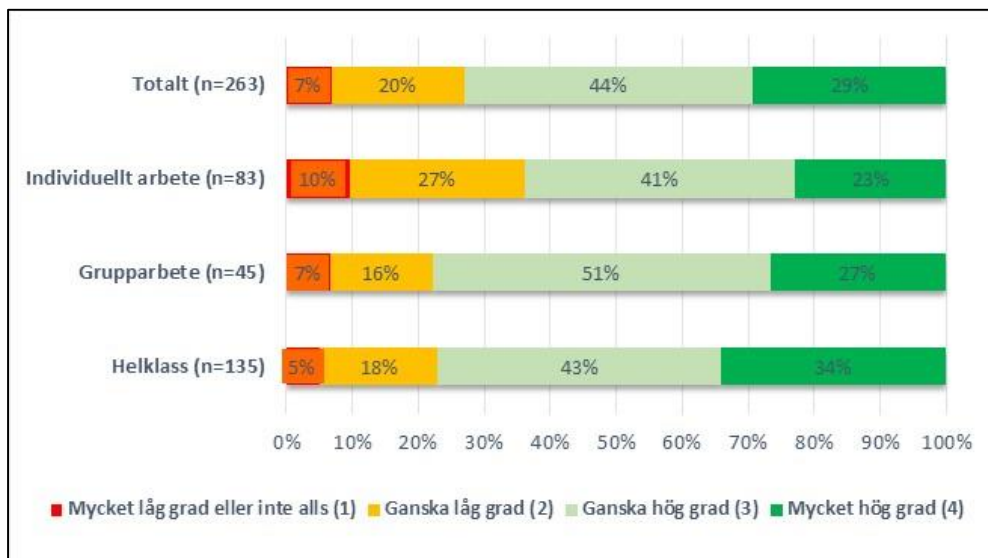
Lärostödet är lägst vid individuellt arbete

För varje observerad arbetsform bedömde inspektörerna vilken grad av lärostödet eleverna fick i sin kunskapsutveckling. Inspektörerna bedömde bland annat i vilken grad läraren förmedlar vad eleverna ska göra och syftet med uppgiften, i vilken grad läraren låter eleverna reflektera och problematisera samt i vilken grad läraren identifierar och stöttar elever som förefaller osäkra eller omotiverade (se även observationsschema i bilaga 2). Graden av lärostödet angavs enligt en fyrgradig skala där 1 är mycket låg grad av lärostödet och 4 är mycket hög grad av lärostödet.

Graden av lärostödet var som lägst då eleverna hade individuellt arbete. I nästan 40 procent av förekomsterna av individuellt arbete bedömdes eleverna få lärostödet endast i ganska eller mycket låg grad.

⁸ Skolinspektionen (2013a). Även Granström 2003, s. 224, 229 och 235; Granström och Einarsson 1995, s. 9–13.

Diagram 3. Graden av lärarstöd totalt och för respektive arbetsform. Antal observationer totalt samt per arbetsform återges inom parentes.⁹

Notera att granskningens resultat för lärarstöd i grupparbete var i stort likadant som granskningens resultat för lärarstöd vid helklassundervisning. Antalet förekomster av grupparbete var dock mycket begränsat. Resultatet kommenteras därför inte i denna redovisning.

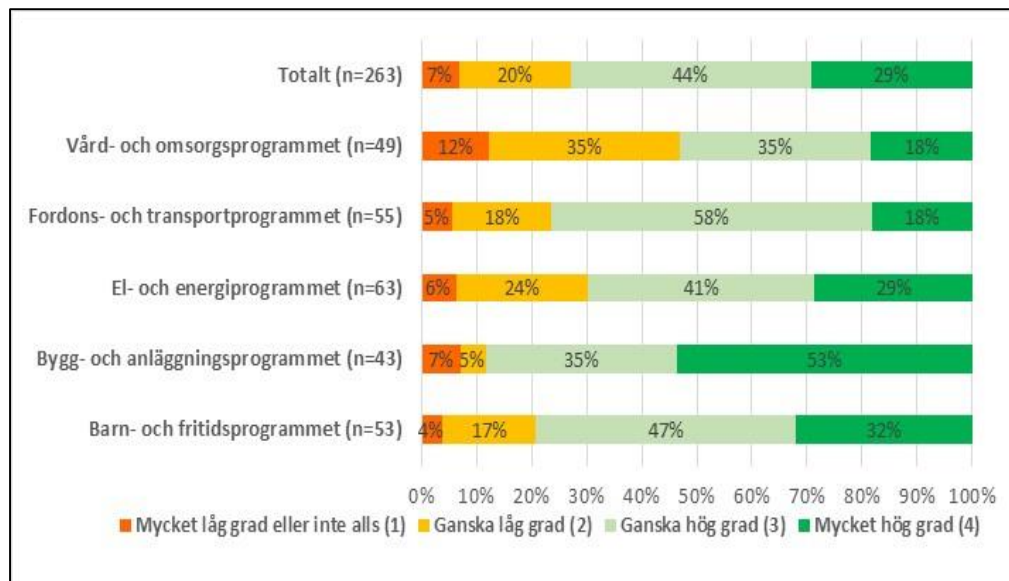
Elever på vård- och omsorgsprogrammet samt el- och energiprogrammet får en lägre grad av lärarstöd

En av den oanmälda kvalitetsgranskningens ingångshypoteser var att det kan finnas skillnader i grad av lärarstöd mellan olika yrkesprogram. Utifrån insamlad data framgår också att det under besöksdagen fanns variationer mellan de fem gymnasieprogrammen i hur mycket lärarstöd eleverna fick. Vård- och omsorgsprogrammet samt el- och energiprogrammet avviker mest negativt. Besök på dessa två program utgjorde nästan hälften av det totala antalet skolbesök i granskningen, sammanlagt 21 skolor.

Skolinspektionen noterar att eleverna på vård- och omsorgsprogrammet samt el- och energiprogrammet fick en ganska eller mycket låg grad av lärarstöd vid 47 respektive 30 procent av den totala förekomsten av samtliga arbetsformer.

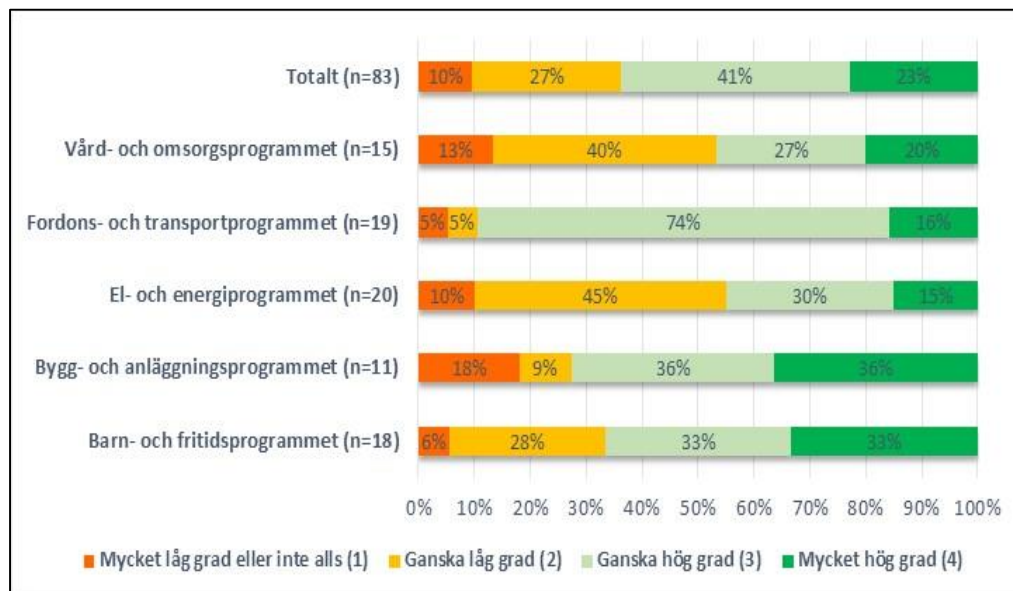
⁹ Värdet (n=263) anger det sammanlagda antalet observationer där inspektörerna noterade en av de tre arbetsformerna helklassundervisning, grupparbete eller individuellt arbete. Av tabellen framgår också antal observationer per arbetsform. Inspektörerna observerade till exempel 83 förekomster av arbetsformen individuellt arbete (n=83). Se vidare genomgång av metod i avsnitt 4.

Diagram 4. Sammanlagd grad av lärarstöd fördelat per gymnasieprogram, alla arbetsformer. Totalt antal observationer av samtliga arbetsformer finns inom parentes.

För merparten av yrkesprogrammen är graden av lärarstöd särskilt lågt vid individuellt arbete. Men även här avviker vård- och omsorgsprogrammet samt el- och energiprogrammet tydligast åt ett negativt håll från övriga program.

Diagram 5. Grad av lärarstöd vid individuellt arbete fördelat på gymnasieprogram. Totalt antal observationer av individuellt arbete per program finns inom parentes.

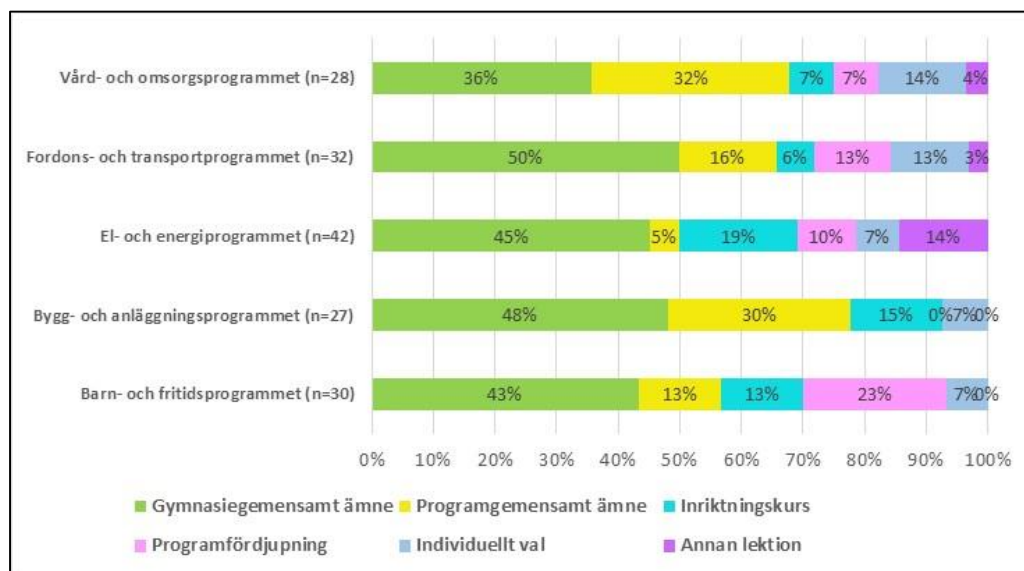

I mer än hälften av observationerna av individuellt arbete på dessa två program fick eleverna en ganska eller mycket låg grad av lärarstöd. Lektioner med lågt lärarstöd vid individuellt arbete präglades ofta av sena ankomster, otydlig lektionsstruktur, bristande studiero samt att undervisningen inte alltid var anpassad efter elevernas behov och förutsättningar. Oavsett arbetsform förekom också att elever i långa stunder sysselsatte sig med icke-undervisningsrelaterad verksamhet, som till exempel uppdateringar på sociala medier eller samtal med kamrater om fritidsaktiviteter. Liknande resultat framkom vid Skolinspektionens oanmälda granskning av fristående gymnasieskolor år 2013, där el- och

energiprogrammet ingick. I hälften av den totala undervisningen bedömdes eleverna på el- och energiprogrammet år 2013 få lärarstöd i ganska eller mycket låg grad.

Det bör betonas att den låga graden av lärarstöd inte kan förklaras av att undervisningen för eleverna på vård- och omsorgsprogrammet samt el- och energiprogrammet till innehållet märkbart skilde sig från övriga program.

Diagram 6. Lektionsinnehåll fördelat per program den 15 mars. Totalt antal observerade lektioner är 159. Antal observerade lektioner per program finns inom parentes.

Den största andelen av de observerade lektionerna på båda yrkesprogrammen var inom ett gymnasiegemensamt ämne. Även på de övriga observerade programmen var undervisning i gymnasiegemensamma ämnen det vanligaste lektionsinnehållet. Resultaten tyder därmed på att eleverna vid vård- och omsorgsprogrammet och el- och energiprogrammet genomgående fick en lägre grad av lärarstöd trots att de till innehållet hade liknande lektioner som de övriga programmen.

Sett till elevantal omfattar el- och energiprogrammet samt vård- och omsorgsprogrammet tillsammans nästan 23 640 elever. Det är oroväckande att Skolinspektionens erfarenhet pekar på att elever vid gymnasieskolans två till elevantalet största yrkesprogram är särskilt missgynnade vad gäller lärarstöd.

3 Individuellt arbete får inte betyda att eleverna lämnas utan lärarstöd

Det är viktigt att framhålla att elever vid majoriteten, tre fjärdedelar, av observationerna den 15 mars 2016 fick det lärarstöd de har rätt till. Skolinspektionen såg lärare som inspirerar till diskussion, varierar undervisningen, anknyter till kunskapskraven och säkerställer studiero.

På en lektion i ett gymnasiegemensamt ämne på barn- och fritidsprogrammet noterade till exempel inspektören att läraren beskrev syftet med både lektionen och uppgiften samt var mycket aktiv i klassrummet. Alla elever kom därför till tals. Läraren knöt också under lektionens gång an både till tidigare lektioner och till kommande moment samt till examensmålen. Ett annat typiskt exempel på den höga grad av lärarstöd som Skolinspektionen observerat är en lektion i ett gymnasiegemensamt ämne på bygg- och anläggningsprogrammet. Lektionen omfattade både helklassundervisning och grupparbete, så eleverna delades upp efter en gemensam introduktion av läraren. Några arbetade via

sina datorer på annan plats och hälften av eleverna var kvar i klassrummet med läraren. Läraren hade alla elever med sig i den gemensamma diskussionen om Upplysningstiden. Utmärkande för hela lektionen var enligt inspektören att läraren följde upp alla elever, uppmuntrade dem och såg till att alla elever kom till tals.

Många elever berättar också vid intervju att lärarna är bra på att variera undervisningen, till exempel att en och samma lektion kan omfatta både filmvisning, gruppdiskussion och individuellt arbete. I ett typiskt intervju svar berättar också elever på el- och energiprogrammet hur deras lärare underlättar för dem att ta in informationen i genomgången. "Lärarna skriver och ritar på tavlan när de pratar och visar. Och sen kan man ta foto av tavlan med sin mobil istället för att skriva av. Då kan vi koncentrera oss på att lyssna och förstå". Att lärare aktivt stöttar dem när behöver extra hjälp, eller när de vill lära sig mer, är något många elever tar upp i intervjuerna. På barn- och fritidsprogrammet berättar till exempel en grupp elever att de tycker det är viktigt att det finns något att göra när de är färdiga med uppgiften. "Då brukar vi fråga om det vi gjort ser bra ut", förklarar en elev. "Och läraren ger tips och förslag för att gå vidare".

Trots de många goda exemplen framträder bilden av en undervisning som brister vid mer än en fjärdedel av observationerna, då elever inte alltid får det lärarstöd de har rätt till. Individuellt arbete utmärker sig särskilt negativt vad gäller bristande lärarstöd.

Nedan redovisas därför huvudsakliga slutsatser och reflektioner kring den undervisning där Skolinspektionens noterade en ganska eller mycket låg grad av lärarstöd. Varje avsnitt inleds med de för slutsatsen centrala resultaten av inspektörernas observationer samt uppgifter från elev- och rektorsintervjuer. Därefter följer en diskussion av den aktuella granskningens resultat, utifrån tidigare forskning och Skolinspektionens samlade erfarenhet i tillsyn och kvalitetsgranskning.

Individuellt arbete är den arbetsform där lärarstödet oftast brister

Granskningens resultat

Vid den oanmälda granskningen framkom att individuellt arbete är den näst vanligaste arbetsformen på de fem granskade yrkesprogrammen. Den förekommer i 39 procent av den totala undervisningstiden. Därmed är den nästan lika vanlig som helklassundervisning, som förekom i 45 procent av den observerade undervisningstiden.

I granskningen framkom vidare att individuellt arbete utmärkte sig som den arbetsform där eleverna oftast fick en låg grad av lärarstöd. Vid observationerna noterade inspektörerna till exempel en ganska eller mycket låg grad av lärarstöd vid 37 procent av de observerade förekomsterna av individuellt arbete. Motsvarande siffra för helklassundervisning var 27 procent.¹⁰

Diskussion

Resultatet i denna granskning är nästan identiskt med den fördelning av de tre arbetsformerna som Skolinspektionen konstaterade i en liknande oanmäld granskning år 2013. Enligt studier på området har också den totala undervisningstiden som ägnas åt helklassundervisning och grupparbete successivt

---

¹⁰ Granskningens resultat för lärarstöd i grupparbete var i stort likadant som granskningens resultat för lärarstöd vid helklassundervisning. Antal förekomster av grupparbete var dock mycket begränsat. Resultatet tas därför inte upp i denna diskussion.

minskat i svenska skolan sedan 1960-talet.¹¹ Skolinspektionens resultat vid oanmälda granskningar av gymnasieskolan både år 2013 och 2016 bekräftar denna förändring.

Tabell 1: Del av den totala undervisningstiden vid skolbesöken den 17 oktober 2013 och den 15 mars 2016 som ägnas åt olika arbetsformer.

	Helklass- undervisning	Grupparbete	Individuellt arbete
17 oktober 2013 ¹²	44 %	15 %	41 %
15 mars 2016	45 %	16 %	39 %

Källa: Skolinspektionen

Att elever får sämre lärarstöd vid individuellt arbete, jämfört med helklassundervisning och grupparbete, är ett annat resultat som också är nästan identiskt med tidigare oanmäld granskning. År 2013 bedömde Skolinspektionen att det vid 36 procent av förekomsterna av individuellt arbete endast förekom ganska eller mycket låg grad av lärarstöd. Motsvarande siffra år 2016 var 37 procent. Att det finns många elever på yrkesprogrammen som i allmänhet inte får tillräckligt med lärarstöd är dessutom ett återkommande resultat i såväl Skolinspektionens tillsyn som i flera andra kvalitetsgranskningar av gymnasieskolans yrkesprogram.¹³

Risken för att eleverna får sämre lärarstöd samt bristande förutsättningar att nå målen för utbildningen är därför sannolikt högre vid individuellt arbete än vid helklassundervisning och grupparbete.

Arbetsformen individuellt arbete ställer mycket höga krav på lärarnas pedagogiska planering och ledarskap i klassrummet. När det inte finns tillräckliga resurser eller kompetens i skolan för att tillämpa individuellt arbete på ett framgångsrikt sätt, är resultatet en undervisning som inte bidrar till att eleverna når målen för utbildningen.

Enligt flera studier är individuellt arbete särskilt beroende av hur läraren använder arbetsformen i undervisningen.¹⁴ Studierna pekar bland annat på att läraren vid individuellt arbete måste ta särskild hänsyn till elevernas förutsättningar och behov. För elever som har svårt att planera kan arbetsformen vara en utmaning, till exempel genom att de bara planerar moment i uppgiften som de tycker bäst om, eller att de har svårt att göra de val som uppgiften kräver. Det finns också elever som är vilsna inför det självständiga arbetssättet och aktivt undviker att ta sig an uppgiften, samt elever som har svårigheter att omsätta instruktioner i handling. Utöver den hänsyn som måste tas till elevernas olika förutsättningar finns även forskning som konstaterar att nivån på uppgifterna vid individuellt arbete ibland inte blir så hög, och ofta stannar vid ren faktainsamling.¹⁵ Skolinspektionen vill understryka att merparten av de brister i lärarstöd som framkommer vid individuellt arbete i den oanmälda granskningen går att sortera under de problemområden som forskningen beskriver.

Utifrån forskning och Skolinspektionens samlade erfarenhet framträder därmed en bild av att den näst vanligaste arbetsformen i undervisningen på de fem granskade yrkesprogrammen inte alltså

¹¹ Granström 2003, s. 224, 229 och 235; Granström och Einarsson 1995, s. 9–13.

¹² Skolinspektionen (2013a).

¹³ Se till exempel *Skolinspektionen (2014:05). Undervisning på yrkesprogram. Även Skolinspektionen (2015:04).*

Gymnasieskolors arbete med att förebygga studieavbrott. Se även Skolinspektionens statistik för gymnasieskolan gällande brister i undervisning och lärande vid prioriterad tillsyn under 2015.

¹⁴ Hensvold 2006, s. 45–47 och 56; Granström 2003, s. 224, 229 och 235; Granström och Einarsson 1995, s. 9–13; Skolverket 2004, s. 81–84 och 120; Skolverket 2009, s. 211–212. Se också Österlind, E. red. (2005).

¹⁵ Carlgren 2005, s. 22–23; Bergqvist 2005, s. 67–69; Österlind 2005a, s. 85–92; Österlind 2005b, s. 122–134.

genomförs med hänsyn till de höga krav som tillämpningen ställer på pedagogisk planering och ledarskap i klassrummet. I praktiken blir därmed också individuellt arbete den arbetsform där elever i gymnasieskolans yrkesprogram dagligen riskerar att inte få tillräckligt lärarstöd.

Resultatet är särskilt oroväckande med hänsyn till att de svårigheter som möter många elever i gymnasieskolans yrkesprogram. Det är till exempel vanligt att yrkeselever kommit in på sitt andra- eller tredjehandsval, vilket kan påverka motivationen.¹⁶ Eleverna har också i många fall relativt låga meritvärden från grundskolan, något som kan vara en indikation på att eleverna redan under tidigare skolår inte fått tillräckligt stöd eller motiverats i tillräcklig omfattning. Genomströmningen är också låg. Bland de elever som började gymnasieskolans yrkesprogram 2011 tog till exempel endast 67 procent en examen vårterminen 2014.¹⁷

Mot bakgrund av detta borde den oanmälda granskningen av gymnasieskolans fem största yrkesprogram ha pekat på en hög grad av lärarstöd i samtliga arbetsformer. I stället noterades bristande lärarstöd i mer än en fjärdedel av den totala förekomsten av de tre arbetsformerna. Och vid individuellt arbete var resultaten sämst, med närmare 40 procent ganska eller mycket lågt lärarstöd vid de observerade förekomsterna av arbetsformen. Detta trots att både forskning och beprövad erfarenhet visar att läraren och den undervisning varje elev får är den enskilt viktigaste faktorn för skolframgång.¹⁸

Det låga lärarstödet vid individuellt arbete innebär att alltför många elever den aktuella dagen inte fick den stimulans, vägledning och återkoppling de har rätt till i sin kunskapsutveckling. I förlängningen kan konsekvensen av det bristande lärarstödet bli att eleverna inte når kunskapskraven och lämnar gymnasiet utan fullständiga betyg. Detta i sin tur medför en betydande risk för svårigheter att etablera sig i arbetslivet, och att hamna i utanförskap.¹⁹

Lågt lärarstöd speglar inte bara brister i den enskilda lärarens insatser, utan också bristande insatser från rektor och huvudman. Det handlar om skolans samlade arbete.

Granskningens resultat

I granskningen framträder inga mönster där lågt lärarstöd tar sig olika uttryck beroende på arbetsform, ämne eller yrkesprogram. Istället ger observationer, elevintervjuer samt telefonintervjuer med rektorerna en bild av att det genomgående finns ett antal gemensamma nämnare på de lektioner där Skolinspektionen noterat en låg grad av lärarstöd.

Störningar kopplade till elevnärvaro är det vanligaste problemområdet, och noteras av inspektörerna i flertalet förekomster av lågt lärarstöd. Skolinspektionen observerade till exempel att eleverna kom och gick, eller kom in allt eftersom lektionen pågick, utan att läraren reagerade. I flera fall noterade Skolinspektionen att de elever som kom och gick, eller kom in sent, var samma elever som därefter slumrade eller gjorde icke undervisningsrelaterade aktiviteter på datorn eller mobilen. De sena ankomsterna skapade också enligt Skolinspektionens observationer oro bland övriga elever samt störningar i lektionens flöde.

¹⁶ Skolinspektionen (2014). Sid 14.

¹⁷ Skolverket (2013) Beskrivande data 2012. Förskola, skola och vuxenutbildning. Rapport 383. Stockholm: Fritzes.

¹⁸ Håkansson, Jan (2011). Synligt lärande (John Hattie): presentation av en studie om vad som påverkar elevers studieresultat. Stockholm: Sveriges Kommuner och Landsting; Håkansson, Jan & Sundberg, Daniel (2012). Utmärkt undervisning: framgångsfaktorer i svensk och internationell belysning. 1. Utg. Stockholm: Natur & Kultur. Se även Skolinspektionen (2010).

¹⁹ Socialstyrelsen (2010). *Social rapport 2010*, sid 258 – 259.

På en typisk lektion i ett gymnasiegemensamt ämne på el- och energiprogrammet skulle eleverna till exempel titta på en film i 90 minuter samtidigt som de var för sig löste en reflektionsuppgift. Skolinspektionen noterade att de första eleverna lämnade lektionen redan efter 40 minuter, och ingen elev var kvar efter en timme. Läraren förklarade inte kopplingen mellan reflektionsuppgiften och filmen, trots att reflektionsuppgiften enligt Skolinspektionens bedömning var svårlöst utan all den information som togs upp i filmen. Under en lektion i ett gymnasiegemensamt ämne på fordons- och transportprogrammet på en annan skola noterar Skolinspektionen att en elev under lektionen "går ut och ringer ett samtal och är borta cirka tio minuter utan att det kommenteras alls. En annan elev går helt enkelt när det är cirka en kvart kvar och kommer inte tillbaka mer".

Andra gemensamma nämnare bland samtliga observationer av ganska eller mycket lågt lärarstöd är bristfälliga instruktioner, begränsad eller ingen hjälp, begränsad återkoppling samt otydlig struktur. På en typisk lektion i ett programgemensamt ämne på vård- och omsorgsprogrammet skulle till exempel eleverna redovisa sina grupparbeten. Skolinspektionen noterar att läraren visserligen var närvarande, men konstaterar att lärarstödet är mycket begränsat. Lektionens innehåll består i huvudsak av att eleverna i tur och ordning redovisar sitt grupparbete, utan återkoppling från läraren eller någon diskussion i klassen. Under en annan lektion i ett programgemensamt ämne på vård- och omsorgsprogrammet fick eleverna lösa en reflektionsuppgift som de hade tillgång till via skolans digitala plattform. Läraren var på kurs och det fanns ingen annan tillgänglig för elevernas frågor. Samtidigt uppger eleverna vid intervju att de i detta ämne ofta uppfattar reflektionsuppgifterna som otydliga. Flera av eleverna berättade också att de vet att de snabbt blir klara med uppgiften. Det betyder enligt eleverna att de kan ägna sig åt annat tills det är dags att lämna in texten sent på kvällen. Att lämna in något då är enligt eleverna viktigt "för då får man närvaro".

Bristfälliga instruktioner, begränsad eller ingen hjälp, begränsad återkoppling samt otydlig struktur återkommer också i elevintervjuerna. "Det är svårt att få stöd i klassen eftersom de elever som vill arbeta lämnar salen för att få studiero", säger till exempel en grupp elever på vård- och omsorgsprogrammet. "Då får man sämre stöd av läraren. Och läraren har fullt upp med de stökigare eleverna som är kvar i klassrummet". En grupp elever på samma program, men på en annan skola, berättar att läraren "brukar inte vara på dom elever som sover på lektionen, de är ju på gymnasiet". Eleverna förklarar att det finns en fördel med att läraren gör så. "Det är mer störande för undervisningen att tjata på de elever som är inaktiva".

En sista vanlig gemensam nämnare vid bristande lärarstöd är att lärare inte tar tillräcklig hänsyn till elevernas förutsättningar och behov. På en skola ska eleverna i ett gymnasiegemensamt ämne på fordons- och transportprogrammet till exempel läsa och sammanfatta en text samt ta ut och kommentera ett citat. Ungefär varannan elev gör något annat, till exempel leker med mobilen, stirrar ut genom fönstret eller läser sin skönlitterära bok. Lektionen bryts i förtid när eleverna tappat intresset helt, börjar skruva på sig och vill iväg till pendeltåget. Att undervisningen inte alltid anpassas efter elevernas förutsättningar återspeglas också i granskningens elevintervjuer. "Läraren bara pratar på, och man fattar inte någonting", beskriver en grupp intervjuade elever på fordons- och transportprogrammet. "Läraren i matte stöttar men lektionen är för lång så då orkar man inte alltid bry sig, och varken be om hjälp eller hänga med i genomgångar", är ett typiskt intervjuvar från elever på vård- och omsorgsprogrammet.

Vid intervjuer framträder en bild av att ovanstående problemområden i undervisningen är väl kända för många av de ansvariga rektorerna. I en typisk kommentar berättar till exempel en nytilträdde rektor att rektorn själv reagerat på att eleverna arbetar mycket i skolans korridorer, och att det verkar finnas en acceptans på skolan att de får göra det. Rektorn har därför särskilt tagit upp med lärarna att de elever som behöver mycket stöd ska sitta i klassrummet, medan de elever som är mer självgående kan få sitta i korridoren och arbeta. Några skolledare uppvisar också vid intervju en oförståelse inför det som Skolinspektionen observerat. "Arbetet flyter mellan lektionerna", säger till exempel en rektor

angående ett inriktningsämne. "Det kanske inte gör lika mycket om eleverna kommer för sent". En annan rektor uppger att två av de observerade lärarna "inte är mina lärare egentligen så det låga lärarstödet har jag svårt att uttala mig om". En tredje konstaterar kort att "det är ändå elevens ansvar att vara aktiv".

Diskussion

Bristande lärarstöd kan bara delvis förklaras av problem i lärarens pedagogiska planering eller ledarskap i klassrummet. Granskningens resultat pekar framför allt på att förekomsten av lågt lärarstöd lika ofta kan spegla mer skolövergripande brister inom områden som är huvudmannens och rektorns ansvar.

Minst tre tidigare granskningar av kvalitet i gymnasieskolans yrkesprogram har till exempel uppmärksammat närvaro som ett särskilt problemområde.²⁰ Även denna granskning visar att elever har återkommande möjligheter att undvika undervisningen genom att komma sent eller gå tidigt, utan att lärarna reagerar. Detta problemområde kan inte enbart hänföras till enskilda lärares insatser. Här har i stället huvudmannen och rektorn det övergripande ansvaret för att uppmärksamma och följa upp elevernas närvaro.

Utan en systematisk uppföljning och analys av elevernas närvaro saknar huvudmannen underlag för de vitt skilda åtgärder som kan vara aktuella. Några elever beskrev vid intervju ett för granskningen typiskt exempel på en situation som sannolikt kräver ett sådant brett spektrum av åtgärder. Enligt eleverna brukar läraren "släppa iväg de elever som stör på lektionerna när halva lektionstiden har gått, för läraren vill hinna hjälpa eleverna som behöver det". Elevernas närvaro påverkas också av hur de uppfattar undervisningen. I några fall observerade till exempel Skolinspektionen att elever som delvis varit frånvarande under dagen sedan aktivt deltog i lektioner där de uppfattade läraren som engagerad och undervisningen som stimulerande.

Granskningen visar också att det är mycket vanligt att elever på lektionerna använder mobiler och datorer för aktiviteter som inte har med undervisningen att göra. Elevernas användning av datorer och mobiler är ett komplext problemområde, bland annat därför att datorer och mobiler många gånger är verktyg nödvändiga för undervisningen. Att elever någon gång skickar ett privat sms under lektionstid eller tittar på ett filmklipp som inte har med uppgiften att göra behöver inte heller betyda att eleverna saknar förmåga att följa undervisningen och nå målen för utbildningen. Skolinspektionen ser dock att det ofta är när lärarstödet brister som eleverna använder sina datorer och mobiler för icke-undervisningsrelaterade aktiviteter. Vid lågt lärarstöd förstår till exempel inte eleverna syftet med uppgiften, har tråkigt därför att uppgiften är för lätt eller för svår eller så vet de att läraren ändå inte är konsekvent i sina tillsägelser. Då är det lätt att elevernas intresse istället dras till mobiler och datorer på ett sätt som inte främjar deras kunskapsutveckling.

Huvudmannen och rektorn har här ett tydligt ansvar. Systematisk utvärdering av kvaliteten i undervisningen är ett exempel på en skolövergripande åtgärd som är avgörande för att alla elever ska få det aktiva lärarstöd de har rätt till. Skolan kan också utarbeta ett tydligt och konsekvent förhållningssätt till elevernas användande av mobiler och datorer i undervisningen, för säkerställa att alla elever har den studiero de behöver för att ta till sig undervisningen. Att motivera avsaknad av rutiner med att "det tar fokus från undervisningen att tjata om mobiler på lektionerna", som en rektor gjorde vid intervju, är en problematisk respons.

---

²⁰ Se till exempel Skolinspektionen (2014:05). *Undervisning på yrkesprogram*. Även Skolinspektionen (2015:04). *Gymnasieskolors arbete med att förebygga studieavbrott* samt Skolinspektionen (2013). *Lärarstöd och arbetsformer i fristående gymnasieskolor - sammanställning av resultat efter flygande inspektion*.

Sammantaget vill Skolinspektionen understryka att huvudmannens och rektorns skolövergripande arbete är av stor betydelse för den enskilda lärarens förutsättningar att erbjuda eleverna en hög grad av lärarstöd. Lämpliga insatser kan bland annat vara uppföljning, analys och åtgärder för att komma tillrätta med bristande studiero eller elevnärvaro, tydligare strukturer för uppföljning av undervisningens kvalitet, kompetensutveckling, utökade tillfällen för lärarsamverkan eller tillräckliga resurser för att alla lever ska få det stöd de behöver i undervisningen.

Huvudmän och rektorer måste bli bättre på att följa upp, analysera och åtgärda bristande lärarstöd.

Granskningens resultat

Flertalet intervjuade rektorer förvånas inte av de fall av lågt lärarstöd som inspektörerna beskriver. "Jag har full insyn i verksamheten och det som rapporteras från besöksdagen medför inget nytt för mig", är ett typiskt intervju svar. "Jag har genomfört en undersökning av i vilken grad eleverna lämnas ensamma med en vikarie eller egna uppgifter, och har då fått en ganska lika bild", konstaterar en annan rektor. Några rektorer reagerar dock på att inspektören återkopplar för dem ny information om hur det ser ut i undervisningen. "Jag blev förvånad över att läraren hade en föreläsning i mer eller mindre 90 minuter", berättar en rektor. "Det är det ämne som flest elever anser vara svårt och därför i vissa fall väljer att läsa programmet på fyra i stället för tre år. Det är flera elever som är studieovana så den formen av lektioner kan bli tuffa för dem".

Att eleverna ska få lärarstöd i all undervisning är något som flertalet av de intervjuade rektorerna eftersträvar. "Ett av skolans verksamhetsmål är varierade arbetsformer, det är en prioriterad fråga och något vi arbetar med på skolan", uppger till exempel en rektor. En annan rektor berättar att den elevgrupp som finns på skolan behöver en aktiv lärare att fråga om de kör fast. "Så vi har prioriterat att alltid ha lärarledda lektioner där lärare finns tillgängliga för elevernas frågor", förklarar rektorn. Det finns enligt samma rektor också två personer i skolan som "kan hoppa in på lektioner när det krisar, för att vi ska undvika att ha lärarlösa lektioner och för att se till att eleverna kommer vidare i arbetet".

Av intervjuerna framkommer olika exempel på hur rektorer följer upp arbetsformer och lärarstöd. En rektor deltar till exempel i arbetslagsträffar varje vecka, och får där information om hur det ser ut i undervisningen. "Jag är trygg i att eleverna får en varierad undervisning och det lärarstöd de behöver", uppger rektorn. En annan rektor berättar att eleverna angett att "de inte vill ha långa genomgångar utan varierat arbetssätt, blandat med teoretiska och praktiska inslag". Skolan har därför enligt rektorn satsat på ett ämnesövergripande och problembaserat arbetssätt.

Flera rektorer beskriver åtgärder som rektorn vidtagit när han eller hon upptäcker brister i lärarstöd.Handledning eller kompetensutveckling till lärare är exempel på åtgärder som rektorer använder sig av när de fått kännedom om att lärarstödet ibland är lågt. Några rektorer uppger också att de använder sig av elevhälsans kompetenser för att stötta läraren, till exempel genom övningar för att stärka gruppsammanhållningen i klassen. Enstaka rektorer uppger att de gör riktade lektionsbesök för att utvärdera undervisningen i vissa årskurser eller ämnen.

Diskussion

De fall av bristande lärarstöd som Skolinspektionen observerat orsakas inte i första hand av att ansvariga rektorer helt saknar kunskap om hur det ser ut i skolans undervisning. Många rektorer uppger också vid intervju att lärarstöd är en prioriterad fråga som de aktivt arbetar med, och där de i flera fall har vidtagit konkreta åtgärder.

Sammantaget finns därmed en viss motsägelse mellan den oanmälda kvalitetsgranskningens resultat vad gäller lärarstöd och rektorernas intervju svar. Trots att eleverna vid närmare 40 procent av förekomsterna av individuellt arbete endast fick en ganska eller mycket låg grad av lärarstöd, uppger många rektorer att detta är en prioriterad fråga som de aktivt arbetar med. Det är intressant att en liknande bild framträdde i rektorsintervjuerna år 2013, vid motsvarande oanmäld granskning av arbetsformer och lärarstöd i fristående gymnasieskolor.

En möjlig förklaring är att information om vad som sker i undervisningen inte i första hand inhämtas genom lektionsbesök, utan genom elevkontakter och lärarmöten. År 2013 deltog Sverige för första gången i den av OECD organiserade internationella jämförelsen TALIS (*The Teaching and Learning International Survey*). I studien framkom bland annat att svenska rektorer i grundskolan observerar undervisningen på sin skola i mycket lägre grad än genomsnittet för övriga länder i studien.²¹ Svenska lärare uppger i samma studie att rektorer sällan ger någon återkoppling på deras undervisning. Dessutom undervisar enligt TALIS 2013 ytterst få svenska rektorer i sina tjänster, vilket enligt studien kan bidra till att de inte når full insyn i skolans kärnverksamhet. Om detta resultat även stämmer för rektorer i gymnasieskolans yrkesprogram, är det en möjlig delförklaring till denna gransknings resultat.

Brister i skolans systematiska kvalitetsarbete är ytterligare en möjlig förklaring. Att lärarstödet så ofta brister vid individuellt arbete, samtidigt som rektorer beskriver att de har god inblick i verksamheten och strävar efter en hög grad av lärarstöd till alla elever, kan till exempel vara ett tecken på att rektorernas kunskap inte omsätts i åtgärder som systematiskt följs upp och utvärderas. Denna förklaringsmodell stöds till viss del av Skolinspektionens erfarenheter i tillsynen. I Skolinspektionens prioriterade tillsyn av gymnasieskolor år 2015 var till exempel rektorns uppföljning av skolenhetens resultat och rektorns genomförande av utvecklingsåtgärder några av de områden där Skolinspektionen noterade flest brister.²²

Skolinspektionen rekommenderar därmed att samtliga huvudmän och rektorer med ansvar för gymnasieskolans yrkesprogram oftare använder sig av ett system för återkommande och strukturerade lektionsobservationer. Ett sådant system möjliggör för rektorer och huvudmän att kartlägga arbetsformer samt i vilken grad elever faktiskt får lärarstöd i undervisningen. Huvudmän och rektorer måste därefter aktivt utvärdera det som framkommer. Vid behov måste de också vidta åtgärder för att förbättra lärarstödet samt utvärdera åtgärderna för att säkerställa att de har fått avsedd effekt.

Skolinspektionen rekommenderar i detta att rektorer har tillgång till ett brett spektrum av möjliga åtgärder, till exempel kollegial samverkan, specialpedagogiska insatser eller kompetensutveckling och handledning för enskilda lärare. Stödet till lärare behöver vara kontinuerligt och vid behov omprövas och utvecklas i sina former. Skolinspektionen rekommenderar därutöver att huvudmän och rektorer för vård- och omsorgsprogrammet samt el- och energiprogrammet särskilt belyser hur individuellt arbete tillämpas i deras verksamhet. Bilaga 1 och 2 i denna granskning är avsedda som stöd i ett sådant kvalitetsarbete.

---

²¹ Skolverket (2013). TALIS 2013. *En studie av undervisnings- och lärmiljöer i årskurs 7 – 9*, sid 35 – 37 samt sid 85 – 86. I Sverige uppger 28 procent av de tillfrågade rektorerna att de ofta observerar lektioner. Genomsnittet för samtliga länder i TALIS 2013 är 49 procent.

²² Skolinspektionen. Statistik prioriterade skolor i regelbunden tillsyn år 2015. Redovisning av brister per arbetsområde och kritisk faktor.

Avslutande diskussion

Skolinspektionen kan sammantaget konstatera att det finns risk för att elever i gymnasieskolans yrkesprogram får bristande lärarstöd i undervisningen. Detta framträder tydligt både i myndighetens tillsyn och kvalitetsgranskningar.

Lärare på yrkesprogrammen anknyter enligt en tidigare granskning till exempel inte alltid till utbildningens mål, vilket för vissa elever får utbildningen att framstå som svår och oklar.²³ Det förekommer också enligt samma granskning att elever med hög frånvaro inte följs upp, samt att lektionstiden inte utnyttjas fullt ut. I andra granskningar framkommer att eleverna på yrkesprogrammen inte alltid får tillräcklig återkoppling om hur det går för dem och att lärarna har låga förväntningar på dem.²⁴ Även Skolinspektionens oanmälda kvalitetsgranskning år 2013 pekar på att mer än en fjärdedel av den totala observerade undervisningen på vissa yrkesprogram präglas av bristande lektionsstruktur, otillräckligt utnyttjande av undervisningstiden, problem med elevnärvaro och bristande studiero.²⁵

Samma problematik återspeglas i Skolinspektionens tillsynsverksamhet. Av de 22 gymnasieskolor som fått föreläggande i tillsynen år 2015 för bristande lärarstöd är till exempel 86 procent gymnasieskolor med yrkesprogram. ”Lärare låter eleverna arbeta med beting; när eleverna är klara med betinget får de gå från lektionen. Elever och rektorn uppger att eleverna vanligtvis går från lektionen när halva lektionen gått”, är ett typiskt exempel på de brister som ligger till grund för Skolinspektionens föreläggande.²⁶ I ett annat typiskt föreläggande noterar Skolinspektionen att elevernas undervisning i huvudsak består av uppgifter som de ska lösa på egen hand, utan tillräckligt stöd, stimulans eller handledning från lärarna.²⁷

Den aktuella granskningen ger en ögonblicksbild av hur undervisningen konkret ser ut för yrkeselever en vanlig skoldag, och bekräftar denna problematik. Majoriteten av eleverna får enligt observationerna ett aktivt lärarstöd. Men i mer än en fjärdedel av den totala observerade undervisningen finns problem. Eleverna förstår till exempel inte vad det är de ska göra, hur de kan få hjälp och utmaningar eller hur de kommer att bli bedömda. Det förekommer också att elever kommer och går i undervisningen, utan att läraren reagerar. Ibland kan även elever i långa stunder ägna sig åt aktiviteter i datorn eller på mobilen som inte har med undervisningen att göra. Att lärarstödet brister är vanligast vid individuellt arbete. Vid nästan 40 procent av förekomsterna av individuellt arbete i undervisningen noterade Skolinspektionen lågt lärarstöd.

Granskningen konstaterar sammantaget att lärarstöd kan läggas upp på många olika sätt. Gemensamt för de framgångsrika exempel på aktivt lärarstöd som Skolinspektionen observerade den 15 mars 2016 är att lärarna ger intryck av att ha en mycket tydlig målsättning om vad de vill att eleverna ska ha med sig från lektionen. Dessa lärare lyckas också förmedla målsättningen i sin undervisning, bland annat genom att uppmärksamma passiva elever, visa ett tydligt engagemang för elevernas frågor och funderingar, erbjuda hjälp och stöd samt följa en för eleverna tydlig lektionsstruktur. ”Lärarna är väldigt hjälpsamma”, berättar till exempel en grupp elever på barn- och fritidsprogrammet. ”De vill att vi ska förstå och lyckas, att vi ska tänka till och fundera om det som de berättar. Och när läraren

²³ Se till exempel Skolinspektionen (2014:05). *Undervisning på yrkesprogram*.

²⁴ Skolinspektionen (2015:04). *Gymnasieskolors arbete med att förebygga studieavbrott* och Skolinspektionen (2011:3) *Samhällskunskap i gymnasieskolan*, till exempel sid 10 – 15.

²⁵ Skolinspektionen (2013). *Lärarstöd och arbetsformer i fristående gymnasieskolor: sammanställning av resultat efter flygande inspektion*. I denna granskning besöktes hantverksprogrammet samt el- och energiprogrammet.

²⁶ Beslut för gymnasieskola med yrkes- och introduktionsprogram. Dnr 43-2014:8526, beslutat 2015-08-24.

²⁷ Beslut för gymnasieskola med yrkes- och introduktionsprogram. Dnr 44-2014:8358, beslutat 2015-09-17.

samlar oss innan avslut och går igenom sådant som varit svårt på lektionen. Då får vi allihop kunskap om detta”.

I granskningen framträder därutöver en bild av att rektorn och huvudmannen aktivt måste säkerställa att bra lärarstöd kommer samtliga elever till del. Systematiska rutiner för att främja studiero samt följa upp och analysera både undervisningens kvalitet och elevernas närvaro är till exempel huvudmannens och rektorns ansvar. Skolinspektionen rekommenderar i detta att huvudmän möjliggör för rektorer att använda sig av ett brett spektrum möjliga åtgärder, till exempel kollegial samverkan, specialpedagogiska insatser samt kompetensutveckling och handledning för enskilda lärare.

Det kan för många verka paradoxalt att elever som förväntas arbeta självständigt också ska ha ett aktivt lärarstöd. Skolinspektionen vill därför avslutningsvis betona att observationerna i denna granskning visar på att ett aktivt lärarstöd mycket väl går att förena med den självständighet som arbetsformen individuellt arbete ofta är tänkt att uppmuntra.

4 Problembild, urval och frågeställningar

Under de senaste decennierna har det skett en förändring av arbetsformerna inom den svenska skolan. Individuellt arbete har fått ett större utrymme i undervisningen, medan helklassundervisning och grupparbete fått mindre utrymme.

Det finns inga entydiga svar på vilken arbetsform som bäst gynnar elevers kunskapsmässiga och sociala utveckling. Det beror i stället på hur arbetsformerna tillämpas av läraren. En central framgångsfaktor i tillämpningen är att läraren aktivt leder undervisningen och stödjer eleverna. Flera studier har dock pekat på att den tid som eleverna erbjuds aktivt lärarstöd för sin kunskapsutveckling – enskilt eller i helklass – har minskat över tid.²⁸ Det fanns därför anledning för Skolinspektionen att granska denna fråga närmare, bland annat genom oanmäld kvalitetsgranskning.

Urval

Kunskapen om vilka arbetsformer som förekommer i gymnasieskolan och hur de tillämpas är begränsad, eftersom flertalet studier i första hand berört grundskolan. Samtidigt kan det antas att eget arbete är minst lika framträdande inom gymnasieskolan som inom grundskolan. Den oanmälda kvalitetsgranskningen avgränsar sig därför till gymnasieskolan.

Skolinspektionen har i sin tillsyn konstaterat att det i gymnasieskolans yrkesprogram finns gemensamma bristområden när det gäller undervisningen. Dessa brister yttrar sig i arbetsformer som innebär att eleverna inte får den ledning och stimulans de behöver för att nå längre i sin kunskapsutveckling. Mot bakgrund av dessa signaler avgränsades den oanmälda kvalitetsgranskningen år 2016 till att enbart granska de fem till relevanta största yrkesprogrammen.

Ur en första urvalsgrupp av skolor som erbjuder ett av de fem yrkesprogrammen slumpade granskningen fram 47 skolor att besöka.

Följande fem gymnasieprogram ingick i den oanmälda kvalitetsgranskningen:

- Barn- och fritidsprogrammet (BF)
- Bygg- och anläggningsprogrammet (BA)
- El- och energiprogrammet (EE)

---

²⁸ Hensvold 2006, s. 45–47 och 56; Granström 2003, s. 224, 229 och 235; Granström och Einarsson 1995, s. 9–13; Skolverket 2004, s. 81–84 och 120; Skolverket 2009, s. 211–212.

- Fordons- och transportprogrammet (FT)
- Vård- och omsorgsprogrammet (VO)

Frågeställningar

Syftet med den oanmälda kvalitetsgranskningen var att kartlägga vilka arbetsformer som elever på de fem till relevanta största yrkesprogrammen möter under en skoldag. Syftet var även att kartlägga och bedöma vilket lärarstöd dessa elever får.

I de oanmälda besöken den 15 mars 2016 inhämtades därför information i syfte att besvara följande två huvudfrågeställningar:

- ***Hur ofta förekommer arbetsformerna a) helklassundervisning b) grupparbete c) individuellt arbete?***
- ***Får eleverna tillräcklig ledning och stöd av läraren i de tillämpade arbetsformerna?***
  - *Vilket stöd får eleverna från läraren vid helklassundervisning?*
  - *Vilket stöd får eleverna från läraren vid grupparbete?*
  - *Vilket stöd får eleverna från läraren vid individuellt arbete?*

Den första frågeställningen handlar om att kartlägga omfattningen på och fördelningen av de tre granskade arbetsformerna. Den andra frågeställningen handlar om att kartlägga och bedöma i vilken grad läraren leder undervisningen och stödjer eleverna i deras kunskapsutveckling.

5 Metod och genomförande

Den oanmälda kvalitetsgranskningen genomfördes genom besök i ett stort antal gymnasieskolor under en och samma dag. Besöken var oanmälda. Det innebär att huvudmän och rektorer inte fick någon information om granskningen förrän samma dag som skolbesöket ägde rum. Att granskningen var oanmäld ökade enligt Skolinspektionens bedömning sannolikheten att verksamheten som inspektörerna observerade motsvarade en vanlig skoldag på de besökta skolorna.

Av Skolinspektionens ursprungliga urval på 49 skolor föll två stycken bort på grund av elevernas frånvaro respektive inspektörens förhinder. Sammanlagt besöktes 47 skolor den aktuella dagen (för en lista över besökta skolor, se bilaga 4).

På varje skola följde inspektören elever i en klass på något av de fem valda yrkesprogrammen. I första hand följde granskningen elever i årskurs 2. Om eleverna i denna årskurs var frånvarande, till exempel på grund av en friluftsdag, valde inspektörerna enligt projektets prioriteringsordning istället att följa elever i årskurs 1 respektive årskurs 3.²⁹ Inspektören följde eleverna på deras lektioner under en hel skoldag, men inte på raster eller under lunchen.

Lektionsobservationer var den grundläggande metoden för att kartlägga arbetsformer och grad av lärarstöd. Som stöd för lektionsobservationer hade inspektören ett observationsschema som definierar och konkretiserade de olika arbetsformerna samt graderingen av lärarstöd (se bilaga 2). Under lektionsobservationerna mätte inspektören både den totala undervisningstiden och hur stor del av undervisningstiden som bestod av individuellt arbete, grupparbete eller helklassundervisning. Både

---

²⁹ Den 15 mars 2016 observerade inspektörerna 31 klasser i gymnasiet årskurs 2, nio klasser i gymnasiet årskurs 1 och sex klasser i gymnasiet årskurs 3. En inspektör observerade också en blandad klass på el- och energiprogrammet där det fanns elever som tillhörde både årskurs 1, 2 och 3. Det totala antalet observerade lektioner per årskurs var 21 lektioner i årskurs 1, 108 lektioner i årskurs 2 och 19 lektioner i årskurs 3. Därutöver en lektion med blandade årskurser.

i Skolinspektionens övergripande instruktioner samt i observationsschemat specificerades hur inspektören skulle agera vid de olika undervisningssituationer som hon eller han kunde tänkas möta under dagen.

Om eleverna delade på sig hade inspektören instruktioner att följa gruppen med störst antal elever. Vid en lektionssituation där elever arbetade i flera arbetsformer samtidigt, har inspektörerna noterat detta som separata förekomster av en viss arbetsform. Inspektörerna noterade också om eleverna hade individuellt arbete i hemmet eller någon annanstans utanför skolan. Att individuellt arbete tillämpas så att eleverna inte behöver arbeta med detta i skolan är ett resultat i sig i den oanmälda kvalitetsgranskningen. Med utgångspunkt i ansvarig lärares eller rektors beskrivning av syftet med det individuella arbetet noterade inspektörerna därför detta som en lektionsobservation.

Som komplement till lektionsobservationer genomfördes också elevintervjuer och telefonintervjuer med rektorer. Elevintervjuerna genomfördes i grupp med ett urval av elever i den klass som inspektören följt under skoldagen. Några dagar efter skolbesöket genomförde inspektörerna också en kort telefonintervju med den rektor som ansvarade för besökt program. Telefonintervjuns syfte var att ge skolledningen möjlighet att ge sin syn på det som framkommit av inspektörens lektionsobservationer.

Avslutningsvis sammanställde inspektören sitt material och matade in det i ett webb-formulär. Utifrån denna datainsamling genomför projektledningen en sammanställning och analys av den oanmälda kvalitetsgranskningens resultat.

Översikt över insamlad data i den oanmälda kvalitetsgranskningen

Inspektörerna observerade sammanlagt 159 lektioner. Som framgår av tabellen nedan motsvarar dessa observationer ungefär 205 timmars undervisning. Av dessa var 91 timmar helklassundervisning, 33 timmar grupparbete och 80 timmar individuellt arbete.

Vid observationerna noterades arbetsformen helklassundervisning 135 gånger, arbetsformen grupparbete 45 gånger och individuellt arbete 83 gånger (sammanlagt 263 förekomster). De n-värden som återges i vissa av diagrammen i rapporten utgår ifrån dessa resultat. Om en lektion inleddes med 10 minuter helklassundervisning och sedan fortsatte med 40 minuter individuellt arbete, registrerades detta som att arbetsformerna helklassundervisning och individuellt arbete förekom under lektionen.

Tabell 2. Antal skolor samt observerade lektioner och timmar per program.

	Barn och fritid	Bygg och anläggning	El och energi	Fordons och transport	Vård och omsorg	Totalt
Antal besökta skolor	8 st.	7 st.	11 st.	10 st.	11 st.	47 st.
Antal observerade lektioner	30 st.	27 st.	42 st.	32 st.	28 st.	159 st.
Antal observerade timmar	39 st.	28 st.	54 st.	40 st.	44 st.	205 st.

Majoriteten av undervisningen som observerades den 15 mars omfattade ett av nio gymnasiegemensamma ämnen: engelska, historia, idrott och hälsa, matematik, naturkunskap, religionskunskap, samhällskunskap och svenska samt svenska som andraspråk. Av gymnasiegemensamma ämnen var lektioner i engelska, religionskunskap och svenska vanligast.

Referenser

- Bergqvist, K. (2005) "Planering av eget arbete – ett förändrat innehåll i undervisning", i: Österlind, E. (red.) *Eget arbete – en kameleont i klassrummet: Perspektiv på ett arbetssätt från förskola till gymnasium*, Lund: Studentlitteratur.
- Carlgren, I. (2005) "Konsten att sätta sig själv i arbete", i: Österlind, E. (red.) *Eget arbete – en kameleont i klassrummet: Perspektiv på ett arbetssätt från förskola till gymnasium*, Lund: Studentlitteratur.
- Granström, K. (2003) "Arbetsformer och dynamik i klassrummet", i: Selander, S. (red.) *Kobran, nallen och majjen: Tradition och förnyelse i svensk skola och skolforskning*, Forskning i fokus, Nr 12, Stockholm: Myndigheten för skolutveckling.
- Granström, K. och Einarsson, C. (1995) *Forskning om liv och arbete i svenska klassrum – en översikt*, Stockholm: Liber.
- Hensvold, I. (2006) *Elevaktiva arbetsmodeller och lärande i grundskolan: En kunskapsöversikt*, Forskning i fokus, Nr 30, Stockholm: Myndigheten för skolutveckling.
- Håkansson, Jan (2011). *Synligt lärande (John Hattie): presentation av en studie om vad som påverkar elevernas studieresultat*. Stockholm: Sveriges Kommuner och Landsting.
- Håkansson, Jan & Sundberg, Daniel (2012). *Utmärkt undervisning: framgångsfaktorer i svensk och internationell belysning*. 1. Utg. Stockholm: Natur & Kultur.
- Skolverket (2004) *Nationella utvärderingen av grundskolan 2003: Sammanfattande huvudrapport*, Rapport 250, Stockholm: Fritzes.
- Skolverket (2008) *Studieresultat i gymnasieskolan – en statistisk beskrivning av ofullständiga gymnasiestudier*. Skolverkets aktuella analyser 2008. Stockholm: Fritzes.
- Skolverket (2009) *Vad påverkar resultaten i svensk grundskola? Kunskapsöversikt om betydelsen av olika faktorer*. Stockholm: Fritzes.
- Skolverket (2013a) *Beskrivande data 2012. Förskola, skola och vuxenutbildning*. Rapport 383. Stockholm: Fritzes.
- Skolverket (2013b). TALIS 2013. *En studie av undervisnings- och lärmiljöer i årskurs 7 – 9*. Rapport 408.
- Skolinspektionen 2010:14. *Rätten till kunskap*.
- Skolinspektionen (2011:3) *Samhällskunskap i gymnasieskolan*.
- Skolinspektionen (2013). *Lärarstöd och arbetsformer i fristående gymnasieskolor: sammanställning av resultat efter flygande inspektion*.
- Skolinspektionen (2014:05). *Undervisning på yrkesprogram*.
- Skolinspektionen (2015:04). *Gymnasieskolors arbete med att förebygga studieavbrott*.
- Skolinspektionen. *Statistik prioriterade skolor i regelbunden tillsyn år 2015. Redovisning av brister per arbetsområde och kritisk faktor*.
- Socialstyrelsen (2010). *Social rapport 2010*.
- Österlind, E. (2005a) "En skraddarsydd skola för alla?", i: Österlind, E. (red.) *Eget arbete – en kameleont i klassrummet: Perspektiv på ett arbetssätt från förskola till gymnasium*, Lund: Studentlitteratur.

Österlind, E. (2005b) "Eget arbete i med- och motvind", i: Österlind, E. (red.) *Eget arbete – en kameleont i klassrummet: Perspektiv på ett arbetssätt från förskola till gymnasium*, Lund: Studentlitteratur.

Österlind, E., red. (2005) *Eget arbete – en kameleont i klassrummet: Perspektiv på ett arbetssätt från förskola till gymnasium*, Lund: Studentlitteratur.

Bilagor

1. Att granska arbetsformer och lärarstöd
2. Observationsschema
3. Kunskapsöversikt
4. Uppgift om vilka huvudmän och skolor som granskats

Att granska arbetsformer och lärarstöd¹

Återkommande och strukturerade lektionsobservationer kan ge rektorer och huvudmän viktig information om hur arbetsformer och lärarstöd faktiskt ser ut i klassrummen. Sådan kunskap är också avgörande för att undervisningen ska kunna utvecklas och förbättras.

I denna och efterföljande bilaga 2 beskriver Skolinspektionen hur huvudmän, rektorer och lärare kan granska arbetsformer och lärarstöd i den egna verksamheten. En struktur för att observera och utvärdera lektioner bör omfatta:

- regelbundna lektionsobservationer som noterar arbetsformer och bedömer grad av lärarstöd.
- att observationerna sammanställs och utvärderas i syfte att få en skolövergripande bild av vilket lärarstöd eleverna får.
- att utvärderingen mynnar ut i förslag på åtgärder, vem som ansvarar för åtgärderna samt när de ska vara klara.
- att vidtagna åtgärder utvärderas för att se om de haft avsedd effekt.

Ovanstående punkter ska i förlängningen stärka lärarna i deras planering och genomförande av god undervisning så att eleverna i förlängningen får det lärarstöd de har rätt till.

För att belysa frågan om lärarstöd i sin helhet föreslår Skolinspektionen även ett antal reflektionsfrågor som kan tas med i skolans granskning:

1. Hur ska ett bra lärarstöd se ut?
2. Vilket lärarstöd får eleverna i vår skola?
  - a. Vad har observationerna visat?
  - b. Vilka styrkor respektive utmaningar har vi identifierat?
3. Vilka konkreta åtgärder ska vi vidta för att utveckla undervisningen?
4. Hur ska åtgärderna följas upp?

---

¹ Utöver granskningens resultat grundas vägledningen i denna bilaga på Skolverkets allmänna råd. Se till exempel: *Systematiskt kvalitetsarbete* (2012), *Allmänna råd för arbetet med att främja närvaro och att uppmärksamma, utreda och åtgärda frånvaro i skolan* (2012) samt *Allmänna råd för bedömning och betygsättning i gymnasieskolan* (2012).

Observationsschema arbetsformer och lärarstöd

Syfte

Syftet med lektionsobservationerna är att kartlägga fördelningen mellan tre av de arbetsformer (helklass, grupparbete och individuellt arbete) som förekommer under lektionen. Ytterligare ett syfte är att värdera i vilken utsträckning eleverna får stöd av läraren i dessa tre arbetsformer.

Metod

Varje observatör medför ett exemplar av observationsschemat till lektionsbesöket.

Som grundregel ska observatören hålla sig passiv och inte påverka verksamheten som observeras. Innan lektionen startar kan dock observatören ställa kortare frågor till lärare eller elever för att få information om lektionens innehåll, sammanhang och struktur.

Under lektionen ska observatören föra löpande minnesanteckningar. Först efter lektionens slut fyller observatören i observationsschemat (se nedan).

Om observationsschemat

I observationsschemat antecknas sammanlagd lektionstid och i vilken utsträckning de olika arbetsformerna framträdde under observationen. Detta noteras genom att mäta tiden i minuter.

Efter varje observerad lektion görs också en sammanfattande värdering av i vilken utsträckning eleverna fick stöd av läraren i helklass, grupparbete och/eller individuellt arbete. Graderingen grundar sig på observationen och är observatörens samlade bedömning. Graderingen sker utifrån en fyrgradig skala (1 = i mycket låg grad eller inte alls, 2 = i ganska låg grad, 3 = i ganska hög grad och 4 = i mycket hög grad).

ATT OBSERVERA OLIKA ARBETSFORMER

ARBETSFORM	DEFINITIONER	TITTA EFTER
Helklassundervisning	<p>Läraren leder undervisningen i klassen, där <i>hela klassen</i> eller <i>delar av klassen</i> hålls ihop och tar del av samma aktivitet.</p> <p>Det ska framhållas att "helklassundervisning" inte behöver avse hela klassen, utan kan ske med mindre grupper av klassen. Om läraren exempelvis håller en genomgång för halva den observerade klassen och den andra halvan har individuellt arbete skulle den första arbetsformen klassificeras som "helklassundervisning". I observationsschemat räknar du då in den tid som använts av båda grupperna, till exempel 30 minuter helklass och 30 minuter individuellt arbete.</p>	<p>Till exempel att:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Läraren berättar och förklarar, förevisar praktiska moment, läser högt, visar film/bilder/instruktioner 2. Läraren administrerar genom att exempelvis kontrollera närvaron, informera om klass-/skolfrågor, samla in gjorda uppgifter, ha mentorstid. 3. Läraren efterfrågar och lyfter fram elevernas reflektioner, analyser, erfarenheter och kunskande.
Grupparbete	<p>Elevens skolarbete består i att två eller flera elever har en uppgift som de ska lösa gemensamt.</p>	<p>Till exempel att:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Eleverna arbetar med ett temaarbete eller ett ämnesövergripande projekt i grupp 2. Eleverna genomför ett eller flera praktiska moment i små grupper 3. Eleverna har parvis träning av glosor 4. Eleverna diskuterar i bikupor Eleverna skapar i grupp.

Individuellt arbete	Elevens skolarbete består i att eleverna arbetar <u>var för sig</u> med att till exempel lösa praktiska uppgifter, skapa eller läsa.	Till exempel att: <ol style="list-style-type: none"> 1. Eleverna arbetar enskilt med olika avgränsade (övnings)uppgifter som läraren aktivt tilldelat dem. Detta kan till exempel vara att:<ul style="list-style-type: none"> - <i>Räkna tal i boken</i> - <i>Läsa läromedel</i> - <i>Tillverka något under lektionen.</i> 2. Eleverna planerar sitt arbete och bestämmer själva när och i vilken ordning de vill utföra uppgifterna. Dessa uppgifter kan vara bestämda av läraren eller valda av eleverna, och utföras i eller utanför skolan. Det kan till exempel vara:<ul style="list-style-type: none"> - <i>Tillverka en skalendig modell av något</i> - <i>Förbereda en muntlig presentation som innehåller olika delredovisningar</i> - <i>Skapa texter och bilder för en skriftlig presentation, till exempel en kundbroschyr</i> - <i>Öva på praktiska arbetsmoment med koppling till yrkesprogrammets inriktning.</i>
---------------------	--	--

LEKTION 1. Vad är lektionens ämne/innehåll? Fråga läraren och fyll i ett av de nedanstående alternativen.

Gymnasiegemensamt ämne		Inriktningskurs (fyll i vilken)	
<i>Om det är ett gymnasiegemensamt ämne, skriv vilket¹</i>		Programfördjupning (ange vilken)	
Programgemensamt ämne		Individuellt val eller gymnasiearbete (fyll i med ett kryss)	
<i>Om det är ett programgemensamt ämne, skriv vilket</i>			

	Helklassundervisning	Grupparbete	Individuellt arbete
Sammanlagd lektionstid denna lektion: _____minuter	_____ minuter	_____ minuter	_____ minuter
I vilken utsträckning får eleverna stöd från läraren vid helklassundervisning? <i>Exempel på stöd i ganska hög eller mycket hög grad: att läraren vid behov förmedlar syftet med genomgången eller gör en koppling till kunskapskraven, ger eleverna möjlighet att reflektera och problematisera, utgår från elevernas erfarenheter och behov, eller sätter in lektionen i ett större sammanhang.</i>	<i>(1 = mycket låg grad eller inte alls, 2 = i ganska låg grad, 3 = i ganska hög grad och 4 = i mycket hög grad).</i>		

¹ Engelska, Historia, Idrott och hälsa, Matematik, Naturkunskap, Religionskunskap, Samhällskunskap, Svenska/svenska som andraspråk.

<p><i>Exempel på stöd i ganska låg eller mycket låg grad: att läraren inte anknyter till kunskapskrav, att det förekommer brister i ordning och studiero, att elevers användning av datorer eller mobiler inte har med undervisningen att göra, att läraren osynliggör elevernas egna erfarenheter, inte tillåter problematisering eller reflektioner eller saknar all anknytning till elevernas intressen eller behov.</i></p>			
<p>I vilken utsträckning får eleverna stöd från läraren vid grupparbete?</p> <p><i>Exempel på stöd i ganska hög eller mycket hög grad: läraren förmedlar syftet med grupparbetet och gör en koppling till kunskapskrav eller bedömningskriterier, läraren är aktivt tillgänglig under grupparbetet, eller att läraren stöttar elevernas arbete med uppgiften inför, under eller efter grupparbetet.</i></p> <p><i>Exempel på stöd i ganska låg eller mycket låg grad: eleverna känner inte till syftet med grupparbetet, det förekommer brister i ordning och studiero under grupparbetet, att elevers användning av datorer eller mobiler inte har med undervisningen att göra, att läraren under en längre del av lektionen inte finns tillgänglig för elevernas frågor, behov eller reflektioner.</i></p>		<p>(1 = mycket låg grad eller inte alls, 2 = i ganska låg grad, 3 = i ganska hög grad och 4 = i mycket hög grad).</p>	
<p>I vilken utsträckning får eleverna stöd av läraren vid individuellt arbete?</p> <p><i>Exempel på stöd i ganska hög eller mycket hög grad: läraren förmedlar syftet med det individuella arbetet och gör en koppling</i></p>			<p>(1 = mycket låg grad eller inte alls, 2 = i ganska låg grad,</p>

<p><i>till kunskapskrav eller bedömningskriterier, det är tydligt för eleverna att läraren finns tillgänglig för eleverna under det individuella arbetet, eller att läraren aktivt följer upp hur det går för enskilda elever i ett aktuellt arbetsmoment.</i></p> <p><i><u>Exempel på stöd i ganska låg eller mycket låg grad:</u> eleverna uppger att de inte känner till syftet med det individuella arbetet, det förekommer brister i ordning och studiero under det individuella arbetet, att elevers användning av datorer eller mobiler inte har med undervisningen att göra, att läraren under en längre del av det individuella arbetet inte finns tillgänglig för elevernas frågor, behov eller reflektioner.</i></p>			<p><i>3 = i ganska hög grad och 4= i mycket hög grad).</i></p>
<p>KOMMENTAR:</p>			

Kunskapsöversikt inför oanmäld kvalitetsgranskning av arbetsformer och lärarstöd i gymnasieskolans yrkesprogram

1 Bakgrund och problembild

Hösten 2013 genomförde Skolinspektionen en så kallad 'flygande inspektion' på 62 fristående gymnasieskolor.¹ Ett syfte med inspektionen var att kartlägga tre arbetsformer: helklassundervisning, grupparbete och individuellt arbete. Ett ytterligare syfte var att bedöma hur mycket lärarstöd eleverna fick i respektive arbetsform.²

På varje skola följde inspektörerna elever i årskurs 2 på något av följande gymnasieprogram: el-och energiprogrammet, hantverksprogrammet, samhällsvetenskapsprogrammet, estetiska programmet och programinriktat individuell val. Utgångspunkten för urvalet var att dessa program hade flest inskrivna elever hos enskilda skolhuvudmän det läsår den flygande inspektionen genomfördes. Skälet för att inspektera fristående gymnasieskolor byggde på riskbilden att det bland stora utbildningskoncerner finns företag som har som koncept att eleverna i hög grad har eget arbete.³

Den arbetsform eleverna i störst utsträckning mötte den dag som den flygande inspektionen genomfördes var helklassundervisning, tätt följt av individuellt arbete.⁴ Skolinspektionen bedömde att eleverna fick en ganska eller mycket låg grad av lärarstöd vid en tredjedel av den sammanlagda observerade undervisningstiden. Den

---

¹ Oanmälda kvalitetsgranskningar kallades tidigare 'flygande inspektioner'. Denna kunskapsöversikt är ett utdrag ur projektdirektiv som beslutats innan namnändringen. Den tidigare benämningen återfinns därför i texten.

² Skolinspektionen (2013a). s 4.

³ Flygande inspektion av arbetsformer i gymnasieskolan. Direktiv 2013-06-30, (dnr 40-2013:180), s 10 och 13.

⁴ Skolinspektionen (2013a) s 4.

arbetsform där eleverna fick minst lärarstöd var vid individuellt arbete. Vid denna arbetsform var det stöd eleverna fick genomgående lågt för samtliga gymnasieprogram. Eleverna på el- och energiprogrammet var särskilt missgynnade beträffande hur mycket lärarstöd de fick, oavsett arbetsform.

Det är svårt att dra långtgående och generella slutsatser av resultat från den flygande inspektionen. Resultatet kan emellertid ställas i relation till att Skolinspektionen i andra sammanhang har konstaterat att elever på yrkesprogram inte får den ledning och stöd de behöver för att nå så långt som möjligt i sitt lärande⁵. Mot bakgrund av detta ska Skolinspektionen genomföra en ytterligare flygande inspektion av arbetsformer och lärarstöd på gymnasiet, fast med inriktning mot yrkesprogram.

I denna kunskapsöversikt presenteras först den rättsliga regleringen gällande arbetsformer och lärarens uppdrag att stödja eleven, forskning och utvärderingar och Skolinspektionens erfarenheter med relevans för direktivet samt en sammanfattande problembild. Den oanmälda granskningens syfte och frågeställningar presenteras i projektdirektivet.

1.1 Rättslig reglering

Den svenska skolan är sedan 1990-talets början mål- och resultatstyrd. De kunskapsmål som ska uppnås och vad undervisningen ska behandla anges övergripande i läroplanerna och mer detaljerat i kurs-/ämnesplanerna via syftet (förmågorna), det centrala innehållet samt kunskapskraven.

Hur skolenheter och lärare konkret ska arbeta och organisera undervisningen för att uppnå utbildningens mål anges inte lika ingående. Av skollagen framgår dock att elever ska ges den ledning och stimulans som de behöver i sitt lärande och sin personliga utveckling för att de utifrån sina egna förutsättningar ska kunna utvecklas så långt som möjligt i enlighet med utbildningens mål.⁶ I läroplanen för gymnasieskolan finns övergripande skrivningar i läroplanen som har relevans för frågor om arbetsformer och lärarens uppdrag att stödja elevens kunskapsutveckling. Dessa skrivningar är bland annat:⁷

- Undervisningen ska bedrivas i demokratiska arbetsformer [...].
- Läraren ska svara för att eleverna får pröva olika arbetssätt och arbetsformer.
- Läraren ska i undervisningen skapa en sådan balans mellan teoretiska och praktiska kunskaper som främjar elevernas lärande.
- Läraren ska utgå från varje enskild elevs behov, förutsättningar, erfarenheter och tänkande.

---

⁵ Skolinspektionen (2014a). s 19-24. En utförligare beskrivning av vad Skolinspektionen har konstaterat angående den undervisning elever på yrkesprogram ges i avsnittet Skolinspektionens erfarenheter.

⁶ 3 kap 3 § Skollagen.

⁷ Förordning (SKOLFS 2011:144) om läroplan för gymnasieskolan.

- Läraren ska stimulera, handleda och stödja eleven och ge särskilt stöd till elever i svårigheter.
- Läraren ska organisera och genomföra arbetet så att eleven bland annat utvecklas efter sina egna förutsättningar och samtidigt stimuleras att använda och utveckla hela sin förmåga samt upplever att kunskap är meningsfull och att den egna kunskapsutvecklingen går framåt.

Hur ovanstående ska eller bör gå till anges inte i läroplanerna eller i kommentar- och stödmaterial. I stället är det upp till rektor, lärare och elever att avgöra hur undervisningen mer i detalj ska organiseras och utformas för att leva upp till kraven i läroplanen.

1.2 Forskningslitteratur och utvärderingar

Förändrade arbetsformer över tid

I empiriska studier av vilka arbetsformer som förekommer i svensk skola urskiljs vanligtvis tre typer av arbetsformer: helklassundervisning, grupparbete och individuellt arbete.

Inger Hensvold uppger i sin kunskapsöversikt över elevaktiva arbetsmodeller i grundskolan att studier visat att den totala undervisningstiden som ägnas åt helklassundervisning och grupparbete successivt har minskat sedan 1960-talet fram till 2000-talets början. Den tid som ägnas åt individuellt arbete har däremot ökat.⁸ Kjell Granström och Charlotta Einarsson har sammanfattat forskningsresultat om denna förändring av arbetsformerna i svensk grundskola enligt följande:

Tabell 1: Del av total undervisningstid som ägnas åt olika arbetsformer.⁹

	Helklassundervisning	Grupparbete	Individuellt arbete
1960-talet	60 %	18 %	22 %
1980-talet	50 %	24 %	26 %
2000-talet	44 %	12 %	41 %

Även Skolverket framhåller i sin nationella utvärdering av grundskolan från år 2003 att arbetsformerna i skolan har förändrats sedan 1990-talets början. I utvärderingen konstateras att det traditionella undervisningssättet – att läraren leder lektionen i helklass, pratar och ställer frågor medan eleverna lyssnar och svarar – tycks ha minskat.

---

⁸ Hensvold (2006), s. 45–47 och 56.

⁹ Granström och Einarsson (1995), s. 9–13; Granström (2003), s. 224, 229 och 235. Observera att för 2000-talet utgör den totala andelen ej 100 procent, utan 97 procent. I anförd källa framgår ej varför det förhåller sig på det sättet. Detta har dock ingen större betydelse då tabellen likafullt illustrerar en förändring i arbetsformer och i det avseendet visar i vilken riktning en förändring har gått.

Enskilt arbete – i form av att eleverna arbetar var för sig – tycks ha blivit vanligare. Enskilt arbete är klart vanligast i ämnena slöjd, matematik och bild.¹⁰ Denna förändring av undervisningen i svensk skola över tid bekräftar Skolverket också i sin kunskapsöversikt från år 2009 om vad som påverkar resultaten i svensk grundskola.¹¹

Inom forskningen framhålls också att helklassundervisningen har förändrats till innehållet och inte enbart omfånget. På 1960-talet ägnades helklassundervisningen främst åt kunskapsförmedling. Det innebar att läraren hade genomgångar, läxförhör, läste högt, visade bilder eller filmer för eleverna, etc. På 1990- och 2000-talet handlar däremot helklassundervisningen mindre om kunskapsförmedling och mer om administration av undervisningen som till exempel gruppindelningar, information om veckans arbete, insamling av hemuppgifter, etc. Den sammantagna slutsatsen är således att klassrummet som en mötesplats där elever och lärare deltar i kollektiva samtal och delar gemensamma erfarenheter har minskat över tid.¹²

När det gäller grupparbetet som arbetsform finns inga tydliga indikationer i forskningen på att sättet att genomföra grupparbete skulle ha förändrats över tid. Däremot påpekas att det individuella arbetet har förändrats över tid. Under 1960- och 1970-talet bestod detta främst i lärarstyrda uppgifter för alla elever. Detta kunde exempelvis innebära att eleverna arbetade vidare i övningsböcker eller arbetshäften med det läraren gått igenom. Eleverna arbetade alltså var för sig i klassrummet med dessa uppgifter. Denna variant på individuellt arbete förekommer också idag, men sedan 1980-talet har det individuella arbetet också i högre grad tagit formen av "eget arbete". Det egna arbetet består i att eleverna planerar sitt eget arbete, och/eller att eleverna själva styr och fördelar tiden till de uppgifter som ska utföras. Det är också vanligt förekommande att eleverna väljer var och när detta arbete sker, vilket ofta innebär att läraren inte finns i direkt närhet till eleverna när de arbetar.¹³

Olika arbetsformers påverkan på undervisningen och elevers lärande

Vilken påverkan har, enligt forskningen, olika arbetsformer på undervisningen och elevers lärande? Är någon arbetsform "bättre" än någon annan? Några entydiga svar finns inte på frågan, utan det beror på hur läraren tillämpar arbetsformerna och vad arbetsformernas konsekvenser bedöms mot (t.ex. om det är elevens lärande eller studiero i undervisningen). En faktor som berör alla arbetsformer gäller i vilken grad som eleverna ges strukturerad undervisning och ett aktivt lärarstöd. Forskningen har visat att en mycket viktig framgångsfaktor för elevers lärande är att läraren har en tydlighet i att formulera mål för vad eleverna ska lära sig, skapar ett stödjande och tillåtande lärandeklimat och arbetar med att såväl lärare som elever utvärderar vilken

---

¹⁰ Skolverket (2004), s. 81–84 och 120.

¹¹ Skolverket (2009), s. 211–212.

¹² Granström (2003), s. 224–227; Granström (2007), s. 19 och 25; Hensvold (2006), s. 45–46.

¹³ Granström (2003), s. 235–240; Granström (2007), s. 23–26; Hensvold (2006), s. 56; Vinterek (2006), s. 69–74.

påverkan undervisningen får på elevernas lärande.¹⁴ Följaktligen bör också de olika arbetsformerna ske under lärarens aktiva ledning, för att de ska ge positiv effekt på elevernas lärande.

Nedan anges mer specifikt hur olika sätt att tillämpa de specifika arbetsformerna inverkar på elevernas lärande och på undervisningen. Dessa aktualiserar lärarens betydelsefulla roll att stödja eleverna i skolarbetet och i deras lärande.

Helklassundervisning

Vissa forskare menar att en nackdel med helklassundervisning kan vara att läraren måste hantera många elever samtidigt, där till exempel problem med att upprätthålla studiero kan förekomma. Helklassundervisning kan också upplevas som tråkig och bli alltför icke-analytisk om den tillämpas som så kallad "katederundervisning" med ensidig betoning på faktaförmedling och där eleverna inte bjuds in att reflektera och analysera kring det läraren berättar. Vidare har helklassundervisningen en svaghet i att läraren kan få svårt att få tiden att räcka till för att förklara för enskilda elever eller föra dialog med enskilda elever. Samtidigt kan en fördel med helklassundervisning vara att lärare slipper hantera besvärliga grupprocesser som kan uppstå i exempelvis grupparbeten. Helklassundervisningen har också en styrka om den genomförs så att den möjliggör ett "kollektivt samtal" mellan elever och mellan elever och lärare. Elever får då tillfälle att ställa frågor och reflektera högt inför andra, lära sig lyssna på andras uppfattningar och erfarenheter samt träna sig i att formulera argument, etc.¹⁵

Grupparbete

Vanligtvis utskiljs olika typer av uppgifter i grupparbeten: *komplementära uppgifter* där enskilda bidrag häftas ihop till en gruppprodukt eller att eleverna redovisar tillsammans på rad inför klassen men var för sig, *disjunktiva uppgifter* där det räcker att en person löser uppgiften å gruppens vägnar, *kompensatoriska uppgifter* där man röstar fram "rätt" svar och *konjunktiva uppgifter* (vilka anses vara de bästa i ett grupparbete) som förutsätter allas medverkan för att uppgiften ska kunna genomföras. Studier av grupparbeten i svensk undervisning i grundskolan visar att disjunktiva och komplementära grupparbeten är vanligast, medan konjunktiva är mindre vanliga. Vidare kan grupparbeten ge upphov till grupprocesser som inte alltid är lätta för läraren att hantera. Det kan exempelvis handla om tävlan, konkurrens och maktspel, men också om att eleverna i stället för att arbeta med uppgiften ägnar en stor del av tiden åt att utforska varandras åsikter, värderingar och identiteter etc.¹⁶

I litteraturen har ett antal kriterier lyfts fram som kännetecknar ett lyckat grupparbete. Exempelvis lyfter Granström fram följande punkter: (a) uppgifterna måste vara tydliga,

---

¹⁴ Se exempelvis Håkansson och Sundberg (2012), s. 184–185 och 192–196. Dessa tankegångar har John Hattie benämnt som "synligt lärande" och "synlig undervisning", se Hattie (2009), s. 22–26 och 237–239 och Hattie (2012), s. 33–40 och 42–55.

¹⁵ Granström (2003), s. 225–228; Granström (2007), s. 30; Hensvold (2006), s. 47.

¹⁶ Granström (2003), s. 229–230; Granström (2007), s. 22–23

(b) uppgifterna måste vara adekvata och samtligas bidrag måste behövas, (c) eleverna måste förberedas av läraren för att arbeta i grupp, (d) läraren måste ha kunskap om grupprocesser så att grupparbete inte blir individuellt arbete (komplementära uppgifter) eller arbete utfört av en eller två i gruppen (disjunktiva uppgifter).¹⁷

Individuellt arbete

I den internationella forskningen har John Hattie i en omfattande forskningsöversikt funnit att undervisningsmetoder som anknyter till individuellt lärande inte har så omfattande positiva effekter på elevernas lärande. Exempelvis menar Hattie att forskningen visar att undervisningen som sker i samarbetsformer i till exempel smågrupper (*cooperative learning*) har större effekt på elevernas studieresultat än individualistiska metoder (*individualistic learning*).¹⁸

När det gäller *individuellt arbete* har, som nämnts ovan, eget arbete blivit en vanlig arbetsform i Sverige på senare år och ägnas därför ett större utrymme i texten. Eget arbete har vuxit fram i skolan som ett sätt för lärarna att hantera problem med helklassundervisningen, särskilt sådan i åldersintegrerade klasser. Eget arbete har då blivit en arbetsform med syftet att eleverna ska kunna arbeta och utvecklas utifrån sin egen nivå och takt och där lärarna kan friställas för att hjälpa de elever som behöver hjälp. Eget arbete har också motiverats utifrån att eleverna kan få ökat inflytande och övas i att ta större ansvar för sitt skolarbete.¹⁹ Arbetsformen förutsätter en annan lärarroll än den som finns representerad i den så kallade förmedlingspedagogiken. Snarare än att vara en förmedlare blir lärarens roll att vara en katalysator eller handledare.²⁰

I antologin *Eget arbete – en kameleont i klassrummet* redovisas empiriska forskningsstudier om eget arbete i den svenska skolan.²¹ Studierna avser bland annat årskurserna 1–3, 4–6 och 7–9 samt gymnasieskolan. Något som framkommer i dessa studier är att det inte finns något entydigt svar på frågan om eget arbete gynnar elevers lärande eller inte, utan det beror på hur läraren introducerar och använder denna arbetsform i undervisningen.

Ett centralt inslag i arbetsformen eget arbete är elevernas planering av sitt arbete. Detta kan exempelvis innebära att eleven planerar hur mycket av ett stoff som de ska arbeta med under veckan, och när de ska arbeta med det stoffet. Detta görs i grundskolan ofta i en planeringsdagbok där eleverna också bockar av de uppgifter de gjort. Planeringen är ofta en uppgift i sig som ska redovisas för läraren.²² Empiriska resultat visar att vissa elever klarar av att planera utan svårigheter och upplever att

---

¹⁷ Granström (2007), s. 234.

¹⁸ Hattie (2009), s. 212–214.

¹⁹ Carlgren (2005), s. 15; Österlind (2005a), s. 83 och 94.

²⁰ Granström (2003), s. 237.

²¹ Österlind (2005b)

²² Carlgren (2005), s. 15–17 och 20; Bergqvist (2005), s. 63–64; Österlind (2005a), s. 84.

planeringsdagboken är till nytta för dem, eller anser att eget arbete är intressantare och roligare än traditionella lektioner. Andra elever har dock planeringssvårigheter (t.ex. att de bara vill planera det de tycker bäst om, att de har svårt att välja, att de inte förstår vad planeringen går ut på, etc.), och känner sig vilsna inför själva arbetssättet och har svårt att omsätta instruktionerna i handling. Det är inte heller ovanligt att nivån på uppgifterna inte blir så hög, utan stannar vid ren faktainsamling och att analyser hamnar i skymundan²³.

I antologin lyfter författarna fram kritiska reflektioner kring eget arbete. Exempelvis menar Bergqvist att det ofta är otydligt för eleverna vad eget arbete går ut på och hur de ska arbeta framgångsrikt i en sådan klassrumsmiljö, det vill säga "spelreglerna" är oklara. Många lärare tycks ta för givet att eleverna behärskar arbetsformen eller att det ska mogna fram hos dem. Österlind, som studerat specialarbete och handledningen av detta i gymnasieskolan, menar att handledningen kräver inskolning. Eleverna behöver förstå vad handledning innebär och hur de ska agera i en handledningssituation.²⁴

Monika Vinterek redovisar i forskningsöversikten *Individualisering i ett skolsammanhang* resultat som också problematiserar eget arbete. Flera av dessa resultat överensstämmer med dem som redovisas i ovannämnda antologi.²⁵ Ett problem som särskilt lyfts fram i Vintereks översikt är så kallad elevforskning. En risk med denna arbetsform är att eleverna inte alls forskar, eftersom de ofta har saknat klara frågeställningar och därmed inte har några tydliga resultat att redovisa. När de formulerar frågeställningar blir dessa ofta av kortare faktakaraktär och inte djupinriktade och utvecklande. Många gånger består därför arbetet av informationssökning för att finna fakta, men där eleverna har svårt att hitta litteratur som passar deras förståelse.²⁶

Ytterligare en risk som framhålls i Vintereks översikt är att målen riskerar att komma i skymundan och att planeringen och det eleverna gör när de har eget arbete blir det primära och ett mål i sig. I de studier där dessa resultat lyfts fram har man framhållit att en viss aktivitet kan kännas meningsfull för elever och lärare, men att uppleva någonting som meningsfullt behöver inte vara ett mått på vad eller hur mycket eleven lär sig. Om elevernas lärande ska gynnas behöver därför eleverna bli delaktiga i syftet med sina uppgifter och målen för de aktiviteter som planeras.²⁷

En annan risk med eget arbete är att kunskapsmässig och social utveckling genom gruppen går förlorad. Vissa forskare lyfter exempelvis fram att ensamarbetet inte är gynnsamt när det gäller elevernas språkutveckling. Andra har också pekat på att

---

²³ Carlgren (2005), s. 22–23; Bergqvist (2005), s. 67–69; Naeslund (2005), Österlind (2005a), s. 85–92; Österlind (2005b), s. 122–134

²⁴ Bergqvist (2005), s. 74; Österlind (2005c), s. 138–139.

²⁵ Vinterek (2006), s. 94–97.

²⁶ Vinterek s. 98–100.

²⁷ Vinterek (2006), s.106–108.

gruppen är en förutsättning för att vissa förmågor och kvaliteter som exempelvis social kompetens, samarbetsförmåga, hänsynstagande och demokratiskt förhållningssätt ska utvecklas, och att en stark betoning på individuellt arbete missgynnar utvecklandet av dessa förmågor.²⁸

Eget arbete ökar betydelsen av elevens hemförhållanden

Skolverket menar i sin kunskapsöversikt om vad som påverkar resultaten i svensk grundskola att förändringen i riktning mot mer eget arbete i svensk skola sannolikt inte gynnar elevens kunskapsutveckling. Eget arbete har i stället negativa samband med elevernas resultat. Skolverket menar också att arbetsformen innebär en förskjutning av ansvar från lärare till elev. Detta leder, enligt Skolverket, till att stödet hemifrån blir allt viktigare och att föräldrarnas utbildning och kulturella kapital får större betydelse för elevens resultat.²⁹

I Vintereks forskningsöversikt finns också resultat som pekar på ett samband mellan elevens socioekonomiska bakgrund och upplevelser av att planera på egen hand. Elever från familjer med rikliga ekonomiska och kulturella resurser tenderar att ha mer positiva erfarenheter av att planera själva jämfört med elever från familjer med begränsade resurser. En förklaring till detta är bland annat att elever i den förstnämnda gruppen har förmågan att i högre grad formulera framtida mål som kanske är lite mer krävande och inte upplevs som lika behagliga i nuet.³⁰

I relation till gymnasieskolan, dess olika program och arbetsformer i undervisningen är en insikt om socioekonomiska faktorer betydelse väsentlig. I gymnasieskolans yrkesutbildningar finns i betydligt högre utsträckning elever med ursprung i studieovana miljöer än vad som är fallet med de utbildningar som i första hand syftar till vidare studier.³¹

2 Skolinspektionens erfarenheter

Som nämnts inledningsvis visade Skolinspektionens flygande inspektion, Lärarstöd och arbetsformer i fristående gymnasieskolor, att helklassundervisning och individuellt arbete var nästan lika vanligt förekommande.³² Helklassundervisningen utgjorde 44 procent av den samlade observationstiden, medan individuellt arbete utgjorde av 41 procent av denna tid. Grupparbete utgjorde 15 procent av den samlade observationstiden.

---

²⁸ Vinterek s. 100–101.

²⁹ Skolverket (2009), s. 30, 33, 212, 249 och 252.

³⁰ Vinterek (2006), s. 113–114. Även i Hensvolds översikt (2006, s. 69) dras slutsatsen att eget arbete innebär att ansvaret flyttas från läraren till eleven, även om Hensvold inte gör några explicita kopplingar till stödet hemifrån som Skolverket.

³¹ Broady, et al., (2000). Välfärd och skola. Antologi/Kommittén Välfärdsbokslut/SOU 2000:39. Stockholm: Nordstedts tryckeri. Broady, D & Börjesson, M (2006). En social karta över gymnasieskolan. I: R. Romhed (red.). Ord & Bild. Tema – Skolan. s. 90-99. Göteborg.

³² Skolinspektionen (2013a). s 4.

Skolinspektionen bedömde att eleverna fick en ganska eller mycket låg grad av lärarstöd vid en tredjedel av den sammanlagda observerade undervisningstiden. Individuellt arbete var den arbetsform som eleverna fick minst stöd i. Eleverna på el- och energiprogrammet var de som under den dag den flygande inspektionen ägde rum som var särskilt missgynnade vad gäller tillgång på lärarstöd. Sammanfattningsvis visade resultatet av den flygande tillsynen 2013:³³

- Helklassundervisning: I knappt en tredjedel av observationerna fick eleverna en ganska låg eller mycket låg grad av lärarstöd. Det bristande lärarstödet handlade om att läraren inte anpassade redovisningen efter elevernas förutsättningar och behov, inte förklarade syftet med lektionen, inte engagerade uppenbart omotiverade elever eller inte säkerställde studiero.
- Individuellt arbete: Lektioner där det förekom individuellt arbete fick eleverna i mer än en tredjedel av observationerna en ganska eller mycket låg grad av stöd från läraren. Det bristande stödet handlade om bristande studiero, att lektionen saknade struktur, att eleverna inte förstod uppgiften eller syftet med den, att elever som föreföll omotiverade inte uppmärksammades samt att läraren under längre perioder inte fanns tillgänglig för elevernas frågor.
- Grupparbete: I en fjärdedel av de observationerna fick eleverna en ganska låg eller mycket låg grad av lärarstöd i denna arbetsform. Det bristande stödet handlade om att eleverna inte visste vad de hade för uppgift och att elever som föreföll omotiverade inte uppmärksammades och fick stöd det stöd de behövde för att komma vidare.

Det är naturligtvis svårt att dra några generella och långtgående slutsatser av den flygande inspektionen. Skolinspektionen har i en granskning av undervisningen på yrkesprogram konstaterat att många elever på yrkesprogram har svårigheter att uppnå målen i de gymnasiegemensamma ämnena och inte alltid får det stöd de har rätt till. Samma granskning pekar på att elevernas inflytande över arbetsformer i undervisning i så väl gymnasiegemensamma ämnen som i yrkesämnena är begränsad. Undervisningstiden nyttjades inte heller alltid fullt ut då den planerade undervisningstiden ofta kortades ned genom längre raster eller att eleverna fick sluta tidigare.³⁴

Skolinspektionen har också observerat att läraren ofta anpassar undervisning på yrkesprogram till elever som har svårast att nå kunskapskraven. Detta har noterats i gymnasiegemensamma ämnen, där läraren förenklar innehållet för alla elever i klassen. Detta betyder dock inte att läraren nödvändigtvis tror att eleverna saknar förmåga att nå längre. Av skolenkäten framgår att många lärare på gymnasiets yrkesprogram har en

---

³³ Skolinspektionen (2013a). s 11-13.

³⁴ Skolinspektionen (2014a) s 19-24.

hög tilltro till elevernas förmåga att nå målen. Samtidigt har de en lägre tilltro till elevernas vilja att utvecklas och prestera bra. Det kan tyckas motsägelsefullt, men det handlar om en skillnad i vad läraren *tror att eleven kan* och vad läraren *tror att eleven vill*.³⁵

Skolinspektionen har genomfört andra granskningar med relevans för frågor om arbetsformer och lärarstöd, och som inte inbegriper elever på yrkesprogram. I kvalitetsgranskning av projektarbetet och andra självstudier på naturvetenskapsprogrammet, samhällsvetenskapsprogrammet och teknikprogrammet var resultatet bland annat följande.³⁶

- *Eleverna var inte medvetna om målen i läroplanen.* På de granskade skolorna var det sällsynt att eleverna var medvetna om de övergripande målen.
- *Självstudier innebär i sig inte självklart individanpassning.* Självstudier kan innebära detta om arbetssättet utformas så att det möter den enskilda elevens behov. Om självstudier däremot i sig ses som individanpassning finns risk för att skolorna missar behoven hos de elever som har svårare att hantera detta arbetssätt.
- *Bristande handledning.* Ansvar för att söka upp läraren för handledning låg på eleven på de granskade skolorna, vilket medförde att det var de redan resursstarka och motiverade eleverna som sökte upp läraren. För en del elever som behövde hjälp blev uppgiften för svår, och de sköt ofta upp arbetet så länge som möjligt.
- *Det krävs aktiv pedagogisk handledning i självständigt arbete.* Eleverna på de granskade skolorna visste inte alltid hur de skulle ta sig an en större självständig uppgift, och uppgav att de inte fick tillräckligt stöd i detta. Tiden för självstudier utnyttjades sällan optimalt, och eleverna efterlyste handledning i att uppnå effektivitet, planering och struktur i sitt arbete.

Skolinspektionen har i sin koncern tillsyn konstaterat att det hos vissa enskilda huvudmän finns gemensamma bristområden när det gäller undervisningen. Bristområdena handlar om att eleverna inte får den ledning och stimulans de behöver för att nå längre och att de inte heller får den garanterade undervisningstid de har rätt till. Konkret handlar bristerna om att det finns gymnasieskolor där eleverna får gå hem när de är färdiga med sina arbetsuppgifter, trots att det återstår lektionstid.³⁷ Vid skolor som har så kallade studiepass är inte dessa alltid organiserade så att de kan betraktas som en planerad och målstyrd pedagogisk verksamhet under lärares ledning, vilket är en förutsättning för att studiepassen ska kunna betraktas som undervisning.³⁸

---

³⁵ Skolinspektionen (2014b), s. 16

³⁶ Skolinspektionen 2011a och 2011b.

³⁷ Skolinspektionen (2012b), s. 2–3. Se även Skolinspektionen (2012c), s. 1–2.

³⁸ Skolinspektionen (2012d), s. 13–14. Se även Skolinspektionen (2012c), s. 1–2.

3 Sammanfattande problembild

Det finns inga entydiga svar på vilken arbetsform som bäst gynnar elevers kunskapsmässiga och sociala utveckling. Detta beror i stället på hur arbetsformerna tillämpas i undervisningen. En central framgångsfaktor i tillämpningen är att läraren på olika sätt aktivt leder undervisningen och stödjer eleverna. Den tidigare genomförda flygande inspektionen, *Lärarstöd och arbetsformer i fristående gymnasieskolor*, visade på att eleverna fick ett svagt lärarstöd. Särskilt missgynnade var eleverna på ett av de yrkesprogram som ingick i urvalet för inspektionen. Skolinspektion har i andra sammanhang också konstaterat att elever på yrkesprogram på olika sätt inte får den ledning de behöver för att nå så långt som möjligt. Av dessa anledningar föreslås att en upprepade flygande inspektion av arbetsformer och lärarstöd inriktas mot gymnasieskolans yrkesprogram.

Ytterligare motiv för denna inriktning är att individuellt arbete har fått större utrymme. Denna arbetsform, i form av eget arbete, medför en förskjutning av ansvar från läraren till eleven, vilket enligt litteraturen på området leder till att elevens socioekonomiska bakgrund och föräldrarnas utbildningsnivå får en större betydelse. Elever på yrkesprogram utgör en grupp av elever där en betydande andel har sitt ursprung i studieovana miljöer och således kan ha svårare att tillgodogöra sig arbetsformen och därför kan behöva ett tydligt och aktivt lärarstöd. Detta gör det angeläget att belysa dessa elevers situation avseende de arbetsformer de möter i undervisningen och det lärarstöd de får.

I denna flygande inspektion föreslås att gymnasieskolor med kommunala huvudmän också ingår i urvalet, då en stor del av de ungdomar som studerar vid ett yrkesprogram gör det på en skolenhet med en kommunal huvudman. Med utgångspunkt i resultatet möjliggörs också en diskussion om de arbetsformer eleverna möter i undervisningen och det lärarstöd elever får i både kommunala och fristående gymnasieskolor.

Referenser

- Bergqvist, K. (2005) "Planering av eget arbete – ett förändrat innehåll i undervisning", i: Österlind, E. (red.) *Eget arbete – en kameleont i klassrummet: Perspektiv på ett arbetssätt från förskola till gymnasium*, Lund: Studentlitteratur.
- Broady, et al., (2000). *Välfärd och skola*. Antologi/Kommittén Välfärdsbokslut/ SOU 2000:39. Stockholm: Nordstedts tryckeri.
- Broady, D & Börjesson, M (2006). En social karta över gymnasieskolan. I: R. Romhed (red.). *Ord & Bild. Tema – Skolan*. s. 90-99. Göteborg.
- Carlgren, I. (2005) "Konsten att sätta sig själv i arbete", i: Österlind, E. (red.) *Eget arbete – en kameleont i klassrummet: Perspektiv på ett arbetssätt från förskola till gymnasium*, Lund: Studentlitteratur.
- Flygande inspektion av arbetsformer i gymnasieskolan. Direktiv 2013-06-30, dnr 40-2013:180.
- Förordning (SKOLFS 2010:37) om läroplan för grundskolan, förskoleklass och fritidshemmet.
- Förordning (SKOLFS 2011:144) om läroplan för gymnasieskolan.
- Granström, K. (2003) "Arbetsformer och dynamik i klassrummet", i: Selander, S. (red.) *Kobran, nallen och majjen: Tradition och förnyelse i svensk skola och skolforskning*, Forskning i fokus, Nr 12, Stockholm: Myndigheten för skolutveckling.
- Granström, K. (2007) "Ledarskap i klassrummet", i: Granström, K. (red.) *Forskning om lärares arbete i klassrummet*, Forskning i fokus, Nr 33, Stockholm: Myndigheten för skolutveckling.
- Granström, K. och Einarsson, C. (1995) *Forskning om liv och arbete i svenska klassrum – en översikt*, Stockholm: Liber.
- Hattie, J. (2009) *Visible Learning: A synthesis of over 800 meta-analyses relating to achievement*, London: Routledge.
- Hattie, J. (2012) [2011] *Synligt lärande för lärare* (sv. övers.), Stockholm: Natur och Kultur.
- Hensvold, I. (2006) *Elevaktiva arbetsmodeller och lärande i grundskolan: En kunskapsöversikt*, Forskning i fokus, Nr 30, Stockholm: Myndigheten för skolutveckling.
- Håkansson, J. och Sundberg, D. (2012) *Utmärkt undervisning: Framgångsfaktorer i svensk och internationell belysning*, Stockholm: Natur och Kultur.

Naeslund, L. (2005) "Morgondagens pedagogik – modifierad privatundervisning?", i: Österlind, E. (red.) *Eget arbete – en kameleont i klassrummet: Perspektiv på ett arbetssätt från förskola till gymnasium*, Lund: Studentlitteratur.

Skolinspektionen (2011a) *Självstudier*, <<http://www.skolinspektionen.se/sv/Tillsyn--granskning/Kvalitetsgranskning/Genomfordakvalitetsgranskningar/Självtudier/>>, hämtad 130506.

Skolinspektionen (2011b) *Bristande handledning vid självstudier*, <<http://www.skolinspektionen.se/sv/Tillsyn--granskning/Nyheter1/Bristande-handledning-vid-självtudier/>>, hämtad 130506.

Skolinspektionen (2012b) *Sammanfattande rapport efter tillsyn av skolor med huvudman Utbildning Leder Till Rätt Arbete i Norden AB (ULTRA Education i Norden AB)*, Beslut 2012-04-10, Dnr 44-2011:3576.

Skolinspektionen (2012c) *Sammanfattande rapport efter tillsyn av Drivkraft Värend AB*, Beslut 2012-06-11, Dnr 44-2012:3090.

Skolinspektionen (2012d) *Beslut för gymnasieskola efter tillsyn av den fristående gymnasieskolan John Bauergymnasiet i Hässleholms kommun*, Beslut 2012-06-11, Dnr 44-2011:3414,

Skolinspektionen (2013a). *Lärarstöd och arbetsformer i fristående gymnasieskolor: sammanställning av resultat efter flygande inspektion*. Dnr 40-2013:180

Skolinspektionen (2013b). *Observationsschema för den flygande inspektionen*. Dnr 40-2013:180

Skolinspektionen (2014a) *Undervisning på yrkesprogram. Kvalitetsgranskning*. Rapport 2014:05

Skolinspektionen (2014b). *Från huvudmannen till klassrummet: Tät styrkedja viktig för förbättrade kunskapsresultat*. Skolinspektionens erfarenheter och resultat från tillsyn och kvalitetsgranskning. s 16

Skolinspektionen (2014c). *Projektutvärdering: Flygande inspektion av arbetsformer i gymnasieskolan*. Dnr 40:2013:180

Skolinspektionen. *Regelbunden tillsyn av skolenhet. Bedömningsunderlag Skolform: Gymnasieskola med yrkesprogram*. Dnr 403-2014:225.

Skolverket (2004) *Nationella utvärderingen av grundskolan 2003: Sammanfattande huvudrapport*, Rapport 250, Stockholm: Fritzes.

Skolverket (2009) *Vad påverkar resultaten i svensk grundskola? Kunskapsöversikt om betydelsen av olika faktorer*. Stockholm: Fritzes.

Skolverket (2015). *Elever i gymnasieskolan läsåret 2014/15*. (PM 2015-03-05).

Vinterek, M. (2006) *Individualisering i ett skolsammanhang*, Forskning i fokus, Nr 31, Stockholm: Myndigheten för skolutveckling.

Österlind, E. (2005a) "En skräddarsydd skola för alla?", i: Österlind, E. (red.) *Eget arbete – en kameleont i klassrummet: Perspektiv på ett arbetssätt från förskola till gymnasium*, Lund: Studentlitteratur.

Österlind, E. (2005b) (red). *Eget arbete – en kameleont i klassrummet: Perspektiv på ett arbetssätt från förskola till gymnasium*, Lund: Studentlitteratur.

Österlind, E. (2005c) "Eget arbete i med- och motvind", i: Österlind, E. (red.) *Eget arbete – en kameleont i klassrummet: Perspektiv på ett arbetssätt från förskola till gymnasium*, Lund: Studentlitteratur.

Uppgift om vilka huvudmän och skolor som granskats

- Ale, Lärlingsgymnasiet i Ale
- Alingsås, Alströmergymnasiet
- Borlänge, Hagagymnasiet
- Borås, Viskastrandsgymnasiet A
- Eslöv, Bergagymnasiet
- Fagersta, NVU, Brinellskolan
- Falun, Falu Frigymnasium
- Falun, Praktiska Falun
- Gällivare, Välkommaskolan
- Gävle, Polhemsskolan
- Gävle, Yrkesgymnasiet Gävle
- Göteborg, Bräckegymnasiet
- Göteborg, Thoren Innovation School Göteborg
- Hallsberg, Alléskolan
- Helsingborg, Tycho Braheskolan
- Jönköping, Bäckadalsgymnasiet
- Karlshamn, Vägga gymnasieskola
- Karlskrona, Törnströmska gymnasiet
- Kungsbacka, Praktiska Kungsbacka
- Landskrona, Allvar Gullstrandgymnasiet
- Linköping, Realgymnasiet Linköping
- Ludvika, VBU Högbergsskolan
- Lycksele, Tannbergsskolan
- Mariestad, Vadsbogymnasiet
- Norrköping, Ebersteinska gymnasiet
- Skellefteå, Praktiska Skellefteå
- Skellefteå, Yrkesgymnasiet Skellefteå
- Sollentuna, Consensum Gymnasium Sollentuna
- Solna, Solna Gymnasium
- Stenungsund, Nösnäsgymnasiet
- Stockholm, JENSEN Gymnasium Internationella
- Trelleborg, Söderslättgymnasiet
- Trollhättan, Lichron TeknikgymnasiumTrollhättan
- Täby, Praktiska Täby
- Täby, Täby Yrkesgymnasium
- Umeå, Dragonskolan EE
- Umeå, Dragonskolan BF
- Vårgårda, Sundlergymnasiet

- Värnamo, Finnvedens Gymnasium
- Västerås, Västerås Citygymnasium
- Ystad, Österportgymnasiet
- Åre, Åre gymnasieskola
- Örebro, Grillska Gymnasiet Örebro
- Örebro, Yrkesgymnasiet Örebro
- Örnsköldsvik, Örnsköldsviks gymnasium
- Östersund, Jämtlands Gymnasium, Wargentin
- Österåker, Skärgårdsgymnasiet